

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

magisterské kombinované studium
2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Helena Forštová

Pozitivní a negativní faktory ovlivňující rozvoj osobnosti
dítěte v předškolním věku

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jitka Králová

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined Part time Studies
2010 - 2012

DIPLOMA THESIS

Bc. Helena Forštová

Positive and negative factors influencing the personality
development of a preschool child

Prague 2012

The Diploma Thesis Work Supervisor: Mgr. Jitka Králová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 27. 2. 2012

Jméno autorky .....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí diplomové práce Mgr. Jitce Králové za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá pozitivními a negativními faktory ovlivňující rozvoj a vývoj osobnosti dítěte předškolního věku. Zaměřuje se na rodinné prostředí z různých hledisek, na předškolní instituci – mateřskou školu, jejich vzájemné prolínání a ovlivňování samotného dítěte. Je zde vybrána skupina dětí u kterých je jednotlivě vyhodnocován vývojový posun během jednoho roku v mateřské škole. Pozorováním a rozhovory se dochází k výsledkům, kde se odráží společný vliv rodiny a mateřské školy prostřednictvím chování a jednání dětí předškolního věku. Vystihuje prospěšnost a důležitost spolupráce obou společenských institucí. Závěrem jsou zde předloženy kresby zkoumaných dětí, které vyjadřují jejich osobnost, jejich vývojový posun.

Klíčové pojmy

Předškolní období, dítě, vliv, působení, rodina, mateřská škola, faktory, rozvoj osobnosti, výchova, vzdělávání, vývoj, prostředí.

Annotation

This diploma thesis deals positive and negative factors influencing the development and the personality evolution of a preschool child. It focuses on the family environment from various aspects, on the preschool institution – the kindergarten, on their interpenetration and influence of the child. There is a selected group of children whose development is individually evaluated within their one year in the kindergarten. By the observation and interviews we can lead to the results, which reflect the joint influence of family and kindergarten through the conduct and behavior of preschool children. It describes the benefit and importance of the cooperation between these two social institutions. At the end of the thesis there are presented some drawings of researched children which express their personality and their development stage.

Key words

Preschool period, child, influence, work, family, kindergarten, factors, personality development, education, training, development, environment.

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST	
1. PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ.....	12
2. VLIV ČINITELŮ A PODMÍNEK VÝVOJE	14
2.1. Výchova	16
2.2. Vlastní aktivita jedince.....	17
2.3. Biologičtí činitelé	18
2.4. Činitelé poruch chování, jejich vliv, projevy	19
2.5. Genetika a sociální prostředí	23
2.6. Socializace	24
2.7. Emoce a socializace	26
2.8. Sociální porozumění	27
3. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ROZVOJ OSOBNOSTI DÍTĚTE V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU.....	28
3.1. Prostředí rodiny.....	30
3.1.1. Rozvod rodičů a dítě	34
3.1.2. Úmrtí rodičů.....	35
3.1.3. Dítě a sourozenec s postižením.....	37
3.1.4. Týrané a zneužívané dítě.....	37
3.1.5. Zanedbané dítě	41
3.2. Sociální prostředí	42
3.3. Vliv prostředí na školní zralost	44
3.4. Poradenské služby.....	46
3.5. Prostředí mateřské školy	47
3.5.1. Hra.....	53
PRAKTICKÁ ČÁST	
4. VLIVY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA DÍTĚ V MATEŘSKÉ ŠKOLE.....	56
4.1. Osobnost učitelky mateřské školy.....	58

4.2.	Charakteristika hodnocení projevů dětí	59
4.3.	Metoda pozorování a rozhovoru	59
4.4.	Dětská kresba	60
4.5.	Případové studie	61
	ZÁVĚR	73
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
	WEBOVÉ ZDROJE	80
	SEZNAM PŘÍLOH	81

ÚVOD

Jedním z nejdůležitějších období života jedince je období předškolní. Je to doba před školou, příprava na významné věci budoucí. Je proto nezbytné v těchto několika počátečních letech života dítěte být mu příkladem, poskytovat mu co nejlepší péči a rozvíjet jeho osobnost. Určité okolnosti ovlivňující vývoj dítěte se v tomto období u daného lidského jedince projeví jako významné faktory až v jeho dospělém věku, a to jak v dobrém smyslu, tak naopak mnohdy ve smyslu negativním. Dobře prožité jedno životní období, se svými úkoly a nároky, předznamenává nejen období bezprostředně následující, ale má vztah daleko dopředu.

Předškolní období je dobou, v které se odehrávají zásadní změny ve vývoji jedince. Je to etapa nejintenzivnějšího růstu a vývoje dítěte, které potřebuje člověka, jenž dokáže sledovat cesty jeho fantazie, nabízet přijatelné interpretace skutečnosti. Je obdobím rozvoje citových, sociálních a volních vazeb, které by měly zajišťovat pocit jistoty a bezpečí. Vytváří příležitost k sociálně založenému poznání a učení. Rozvoj osobnosti dítěte je charakterizován svobodou a neformálností.

V tomto období je dítě velmi ovlivnitelné a bezprostřední. Působí na něj mnoho faktorů, kterými je každodenně obkloповáno. Hlavní a nezastupitelnou roli má zde rodina, která je základem a prvořadým faktorem, pro určování budoucího života dítěte. Na jeho rozvoj a vývoj mají vliv nejen jeho genetické předpoklady, rodinné prostředí, ale i předškolní zařízení, které dítě navštěvuje. Spojením a působením všech těchto faktorů se rozvíjí osobnost dítěte. Bohužel, ne vždy jsou tyto faktory v jednotě. Předškolní zařízení, jako je mateřská škola by však měla vždy zajišťovat kladný vliv a zdravé působení na dítě.

Předškolní zařízení, jako je MŠ (mateřská škola) je institucí, která zajišťuje všestranný rozvoj dítěte. Snaží se o to, aby vstup do nového prostředí mateřské školy byl pro dítě, co nejšetrnější. Nenásilnou formou, formou her, vhodnou motivací a vstřícným jednáním ze strany výchovných pracovníků se tak uskutečňuje první odloučení dítěte od rodiny. Dítě se seznamuje a objevuje mnoho poznatků a informací,

kteře ovlivňují jeho další následující vývojovou etapu. V mateřské škole vznikají mezi dětmi kamarádské vztahy, které mají velký význam nejen v oblasti mezilidských vztahů.

Mateřská škola nabízí promyšlené, profesionální působení na dítě tak, aby vedlo k všestrannému vývoji a rozvoji dítěte s přihlédnutím na jeho individualitu, potřeby, přání, schopnosti a dovednosti. Vytváří prostředí jistoty a bezpečí. Při uvažování o kvalitě této instituce se můžeme opřít o vztahy mezi učitelkou a dětmi, o podmínky daného prostředí a vztahy mezi pedagogickými a nepedagogickými pracovníci.

Vzhledem k tomu, že pracuji jako učitelka v běžné mateřské škole, setkávám se denně s dětmi, s osobitými projevy, vycházející z jejich individuality a vlivu rodinného prostředí. Je proto nutné přistupovat ke každému jednotlivci ze širšího pohledu, což znamená, čím a kým je dítě obklopeno, kdo a co má snahu působit na dítě. Jsou to každodenní otázky, kterými je nutné se zabývat, což znamená kladné projevy podporovat a záporné potlačovat. Toto téma jsem si zvolila proto, protože mám pocit, že ve výchově a k přístupu k dítěti, jeho vlivu na něj, je stále mnoho věcí, které je nutné napravovat nebo naopak vyzdvihovat a upozorňovat.

Cílem této práce je seznámení s charakteristikou předškolního období, problematikou chování a jednání dané věkové skupiny dětí, vycházející z genetických předpokladů. Ve své práci jsem se zaměřila na několik faktorů, které mohou ovlivnit kladně nebo záporně rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku. Zaměřuji se zde na různé faktory kladné i záporné, které ovlivňují jeho vývoj a rozvoj. Především na vliv rodinného prostředí a na vliv předškolního zařízení, mateřské školy. Poskytnu praktickou ukázkou několika příkladů charakteristik dětí z mateřské školy (mezi nimi i jedinec, s diagnózou autismu, hyperaktivity) a pokusím se zhodnotit přístup (vlivy) rodinného prostředí i mateřské školy na dítě. Práci doplním kresbami dětí. V těchto kresbách se odráží osobnost dítěte, vliv okolního prostředí na jeho osobnostní vlastnosti, schopnosti a dovednosti. Hodnocení dětí i obrázky budou sestaveny dle jednorocní etapy ve třech fázích. Tyto poznatky jsem získala během ročního pozorování jednotlivých dětí, rozhovory s nimi a ze slovních projevů.

Domnívám se, že je velmi potřebné věnovat těmto dětem maximální pozornost, poznávat je, získávat od nich z jejich reakcí a projevů důležité podněty a informace o tom, jak přístup k dětem a jejich prostředí stále vylepšovat a zdokonalovat. Jak, co nejlépe jim vytvořit takové podmínky (psychické a fyzikální), aby jejich vývoj a rozvoj byl harmonický.

TEORETICKÁ ČÁST

1. PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ

V širším pojetí slova se jako „předškolní věk“ označuje celé období od narození až do vstupu do školy. Toto široké pojetí má svůj praktický význam při plánování sociálních a výchovných opatření pro děti před jejich školní docházkou. To však svádí k tomu, aby se vývojové potřeby dětí v prvních šesti letech jejich života nepřipustně srovnávaly. Je proto potřeba pojednávat o tříletém období před vstupem do školy zvlášť a všimnout si jeho významných charakteristik, které je oddělují od etap předcházejících i od následujícího věku školního.

V užším smyslu je předškolní období „věkem mateřské školy“ (3 – 6-7 let). Není správné jej chápat pouze z tohoto hlediska, neboť mnoho dětí do mateřské školy nechodí a navíc především rodinná výchova stále zůstává základem, na kterém mateřská škola dále účelně staví a napomáhá dalšímu rozvoji dítěte.

Dítě má svůj vlastní vnitřní život, který projevuje jen za příznivých okolností a podmínek. Pro dítě jsou velmi důležití lidé (jak děti, tak dospělí), se kterými je v kontaktu. Výchova dítěte je chápána jako vzájemné ovlivňování dítěte a vnějšího prostředí, které zahrnuje ostatní osoby v jeho okolí a vědění samo o sobě. Tato fáze života je důležitá sama o sobě, i když platí, že čím bohatěji člověk prožije dětství, tím lépe je na vstup do dospělosti připraven. Dospělý může vyvinout vůči svému okolí určitý odpor, ale dítě jej přijímá beze zbytku. Proto by měl být vliv prostředí, v němž dítě žije, pozitivní a harmonický.

Pokud se má dítě zdárně vyvíjet, musí být uspokojovány jeho základní potřeby (fyziologické, pocit jistoty a bezpečí, apod.). Pokud toto není plněno, dochází k narušení osobnosti dítěte, které má v některých případech neblahé následky.

Vnitřní život pro předškolní výchovu dítěte je velice důležitý, zejména pro vytváření představ, poznání, rekonstruování zážitků a lidských vztahů, které přispívají např. k rozvíjení a rozšiřování komunikativních dovedností. Lidé, s nimiž dítě vstupuje do vzájemné interakce, představují nejdůležitější součást výchovy dítěte. Prostor,

v němž dítě žije, a události, které na něj působí, jsou rovněž důležitými prvky. Místa a události nelze oddělovat od lidí.

Rozmanitost vlivu, péče a specifických dětských potřeb názorně ilustrují, že do dětského života může zasáhnout řada odborníků. V předškolním věku se s největší pravděpodobností dítě setká jen s dětskými lékaři a učitelkami v mateřské škole. Některé děti se ale však dostávají do kontaktu i se sociálními pracovníky, psychology a dalšími specialisty. Klíčem k předškolní výchově, ovlivňování dítěte je pozorování chování dítěte, vyjadřování podpory dítěti a rozšiřování jeho poznání vhodnými znalostmi a vědomostmi.

„Předškoláci mají spoustu práce s hledáním vlastní identity, učením se novým motorickým a jazykovým dovednostem a zkoumáním rolí a vztahů v rodině. U starších sourozenců a dospělých hledají vzory pro vlastní chování a vyjadřování emocí. Děti v tomto věku poznávají samy sebe jako jednotlivce a kladou neustále spoustu otázek o svém těle, o světě okolo sebe a o lidech v něm. Srovnávají sebe a své tělo s ostatními, hledají rozdíly a společné rysy.“¹

Myslí prakticky a domov se u nich rovná rodině. Mít rodinu znamená mít domov. Jejich omezené vnímání prostoru, času a vzdálenosti má za následek potíže při chápání, kdy, kde, kdo žije. Snaží se rozlišovat mezi fantazií a realitou. Poznávají svoji jedinečnou osobnost, sledují chování dospělých okolo sebe, berou si z něj příklad a čekají na pochvalu.

---

¹ COLOROSOVÁ, *Krizové situace v rodině*, s.81.

2. VLIV ČINITELŮ A PODMÍNEK VÝVOJE

Podmínkou zdravého vývoje a rozvoje dítěte předškolního věku je uspokojování základních potřeb (např. jídlo, pití, spánek, hygiena, přirozený pohyb apod.) a vytvoření co nejlepších životních podmínek. Osobnost dítěte je utvářena vlivem vnitřních podmínek (dědičností) a vnějších podmínek (prostředím). Je to proces interakce mezi vnitřními dispozicemi a faktory životních situací.

Mezi další činitele, které se podílí na budoucím chování jedince, které zahrnujeme do vnitřních podmínek vývoje dítěte především vrozené a zděděné dispozice (předpoklady), které dítě získává v okamžiku svého vzniku od svých rodičů. Je to základ jeho budoucích vloh, sklonů, vlastností a dalších předpokladů tělesného a duševního vývoje. V okamžiku početí začíná být vývoj zárodečného organismu ovlivňován také vnějšími podmínkami prostředí. V počáteční fázi vývoje nového organismu představuje vnější prostředí tělo matky a vlivy, které na něj působí. Po narození se výrazně rozlišuje pole působnosti vnějších sil ovlivňujících dítě. Střetávání s měnícími se podmínkami prostředí je považováno za hnací sílu vývoje každého živého organismu, tedy i každého jedince. Také dítě se vyvíjí pod vlivem soustavného styku s prostředím. Přitom čím je dítě starší, tím se na základě svého celého předchozího vývoje vyrovnává snadněji, samostatněji a aktivněji s vlivy prostředí, které je obklopují.

Míra předurčenosti nebo ovlivnitelnosti vývoje je u různých psychických vlastností odlišná. Psychické vlastnosti jsou výsledkem složitých vztahů mezi vnitřními dispozicemi a faktory vnějšího prostředí. Faktory vnějšího prostředí mění v průběhu ontogeneze svoji intenzitu, kvalitu a čas. Prostředí formuje podobu jednotlivých psychických vlastností.

Charakteristické pro předškolní období je rozšiřování poznatků, schopnost regulovat jednání podle instrukcí, první odpoutání od rodiny a větší kontakt s vrstevníky. Typickou činností je učení se novým věcem, období otázek „Proč“? Je dobře rozvinutá jemná motorika. Postupně se učí ovládat emoce. Uplatňuje se zde fantazie – vymyšlení představ. Začíná chápat první „předmatické vztahy. Kontaktem s vrstevníky probíhá socializace. Důležité v tomto období je podněcovat řeč

a uspokojovat citové potřeby dítěte. Identifikuje (ztotožňuje) se s rodiči nebo s nějakým vzorem. Můžeme tedy hovořit o stálém zdokonalování a zlepšování pohybové koordinace a větší hbitosti. Narůstá soběstačnost (oblékání, stravování apod.). Cvičí svou zručnost, zdokonaluje si řeč, rozšiřuje si slovní zásobu, začíná užívat řeči k regulaci svého chování, narůstají poznatky o sobě a okolním světě apod. K tomu, aby se tyto úkony zdárně vyvíjely, je nutný předpoklad správného duševního vývoje, kvalitním a soustavným ovlivňováním jedince.

Duševní vývoj je složitý proces, ovlivňovaný mnoha činiteli. Jejich poznání nám nejen pomáhá lépe pochopit psychický vývoj, ale umožňuje i vliv jednotlivých činitelů zesilovat nebo oslabovat, tzv. zasahovat do vývoje a usměrňovat ho. Duševní vývoj je podmíněn vzájemným působením biologických činitelů, prostředí, výchovou, vlastní aktivitou jedince apod.

Předškolní období je obdobím, kdy se dítě poprvé odpoutává od rodiny, má kontakt s vrstevníky, rozšiřuje si poznatky. Je schopno regulovat jednání podle instrukcí. Dochází k velkému rozvoji osobnosti dítěte po stránce tělesné i psychické. Citová stránka je spontánní, bezprostřední, zvykají si na kolektiv, upřednostňují hru apod. Je to období, kdy je dítě velmi ovlivnitelné.

2.1. Výchova

Výchova má mezi vlivem vývojových činitelů vedoucí postavení (pokud ovšem nejsou její možnosti omezeny některými biologickými faktory (např. vrozené mozkové poškození). Vedoucí postavení výchovy vyplývá ze samé podstaty a průběhu vývoje.

Výchova záměrně, cílevědomě, organizuje činnost vyvíjejícího se jedince, zdokonaluje, usměrňuje, jeho odrážením skutečnosti v ní vštěpováním různých dovedností, vědomostí, návyků, náležitých způsobů chování a jednání. To, jestli člověk svět přijme spíše jako výzvu nebo jako hrozbu, jestli bude víc poznávat nebo s ním bude víc bojovat, jestli si se světem bude umět hrát nebo jestli se před ním schová, uteče do jiného, náhražkového světa, jestli bude víc tvořit, než bořit, to tedy velmi záleží na lidech kolem něho, hlavně na klíčových osobách v jeho životě.

Výchova se týká působení na utváření a rozvoj jedince (na formování jeho osobnosti), týká se jeho začleňování do sociálních vztahů a činností, které je uvědomělé, cílevědomé, záměrné, systematické, pokud možno realizované kompetentními lidmi využívanými vhodnými prostředky. Působení by mělo být ve svém cíli jednotné, mělo by být účinnou silou všestranného a harmonického rozvoje osobnosti pro bohatý, osobně šťastný a společensky užitečný život.

2.2. Vlastní aktivita jedince

Důležitou podmínkou vývoje je vliv vlastní aktivity (činnosti) jedince. Vlastní aktivitou rozumíme jak činnost zaměřenou navenek, tak na sebe sama. Obohacování psychiky vlastní aktivitou nazýváme učením, nebo-li sebevzděláním. V činnosti se zdokonaluje orientace v prostředí a jeho jednání nabývá smysluplnějšího významu. Zvnitřněním vnějších činností vzniká psychická činnost. Jenom v průběhu vlastní činnosti se mohou rozvíjet osobnostní vlastnosti, city apod.

City dítěte předškolního věku se vyvíjejí v úzké spojitosti s jeho činností a pod vlivem prostředí a výchovy. Vliv prostředí na jeho city neustále vzrůstá. V závislosti na prostředí je dítě schopno prožívat takové city jako soucit, lásku, odpor, nenávisť. Dítě citově odráží (prožívá) i poměrně složité společenské situace z nejbližšího okolí (např. nehody se sourozenci nebo konflikty rodičů). Přestože své city neumí slovně vyjádřit, silně ovlivňují celý jeho psychický život a vývoj a rozhodují o jeho základním „citovém“ naladění. Narušení citové rovnováhy dítěte v tomto období je častým zdrojem fobických neuróz.

Citový život dítěte v tomto období je spojen i s jeho tělesným stavem. Například zhoršený tělesný stav, zvýšená únava apod. způsobují, že dítě se stává vzdorovitým, plačtivým nebo pasivním, apatickým, smutným. „City dítěte tohoto věku, jako celý jeho duševní život, se stále více diferencují. Jednou ze základních podmínek jejich vývoje a diferenciací jsou časté společenské kontakty dítěte s dospělými a vrstevníky, resp. s jinými dětmi.“²

Vývoj společenských kontaktů dítěte předškolního věku probíhá v těsné spojitosti s vývojem jeho citového života. V sociálních kontaktech s vrstevníky, zejména v podmínkách kolektivní výchovy může mezi dětmi docházet i k záporným společenským kontaktům. Nedostatek výchovné péče může tedy již v tomto věku pokřivit sociální vztahy dítěte.

---

² ŠTEFANOVIČ, *Psychologie*, s. 293

2.3. Biologičtí činitelé

Mezi biologické činitele patří vrozené předpoklady, vlohy (dědičnost), které udávají zejména tempo a stupeň rozvoje obecných schopností a tempo, druh a stupeň rozvoje schopností speciálních. Dále některé funkční vlastnosti nervové soustavy, jako je např. stavba a činnost analyzátorů (normální či defektní činnost).

Další vliv na vývoj předškolního dítěte má hormonální soustava, která je s činností nervové soustavy úzce spojena. Koordinovaná nenarušená činnost obou těchto soustav umožňuje rostoucímu organismu přizpůsobovat se stále se měnícím podmínkám prostředí. Vedle toho činnost některých žláz s vnitřní sekrecí přímo vyvolává určité vývojové změny.

Na vývoj dále působí biologický růst organismu, který je každému živému organismu vlastní, pokud ovšem nenastanou vážné poruchy. Na růstu organismu však závisí i některé psychické funkce, stavy a vlastnosti.

Zrání je dalším faktorem duševního vývoje. Je to vnitřní pohotovost (připravenost) jedince pro další činnost. Závisí na úrovni růstu, která je podmíněna biologicky, a i na úrovni tělesného a psychického vývoje, která je zase podmíněna činiteli vnějšího prostředí a vlastní aktivitou. Úroveň zrání se proto nemusí krýt s úrovní růstu. Mezi růstem, zráním a učením je vzájemný vztah.

2.4. Činitelé poruch chování, jejich vliv, projevy

Problémové chování předškoláků a jejich emocionální problémy jsou tématem, kterým je nutno se stále zabývat a na něž ani odborníci nemají jednotný názor. Je proto těžké diagnostikovat příznaky poruchy chování. Symptomy těchto poruch jsou ale klinicky významné a evidentní už i v předškolním věku, zejména pokud jde o poruchy pozornosti a hyperaktivity (ADHD, ADD) a opoziční vzdor. Obtíže s diagnostikováním poruch chování plynou z toho, že v současnosti neexistuje jednotné diferenciální vymezení poruch chování u předškoláků. Většina autorů se kloní k názoru, že „u předškolních dětí jde nejdříve o disociální projevy v chování. To jsou projevy, kterými se jedinec vymyká ze způsobu, jakým se chovají děti dané věkové a sociokulturní kategorie, odklání se od zvyků a norem dané společnosti, což vede k těžkostem pro ostatní i jeho samotného. Toto chování, které se zpočátku jeví „jen“ jako nevychovanost, postupně přerůstá do poruchy chování. Tak označujeme trvalý nebo delší dobu (nejméně půl roku) se opakující obraz asociálního, agresivního a vzdorovitého chování závažného charakteru, které má nepříznivý vliv na vztahy a sociální procesy mezi lidmi a nějakým způsobem narušuje etické, právní a další společenské normy. Příčiny poruch chování a emocionálního citění nejsou jasné, stejně jako se nedá odhadnout, jak dlouho budou přetrvávat. Faktory, které jsou odpovědné za vznik a trvání potíží, jde rozdělit do několika skupin.

Patří sem genetické vlivy a dispozice jedince: nezralost CNS, poškození mozku, případně dysfunkce CNS, temperament dítěte, inklinování k problematické skupině vrstevníků a k nevhodným vzorům chování, emoční labilita apod. Dalšími okolnostmi bývají rodinné faktory: nesprávné, resp. nejednotné výchovné vedení, nezáměr o dítě, konfliktní rodinné prostředí, absence jednoho z rodičů, špatný výchovný vzor, příliš autoritativní nebo naopak liberální a volná rodičovská výchova apod.

Na vznik poruchy chování mají vliv i faktory širšího sociálního prostředí: vliv vrstevníků, okolností ovlivňující začlenění do kolektivu, sociální klima ve skupině, resp. v předškolním zařízení, osobnost učitele a další.

Nejčastější problémy předškoláků (podle odborné literatury) s kterými se můžeme setkat, jsou poruchy chování a emocionálního vývoje. Patří mezi ně hyperaktivita, která se projevuje motorickým neklidem. Děti při ní bývají neustále v pohybu, často mění činnosti, upoutávají na sebe pozornost a nemají zábrany.

Hypoaktivita se projevuje výraznou pasivitou dítěte, které je utlumené, jsou mu lhostejné podněty z okolí, je nemluvné, celkově neobratné a v jeho chování je výrazně patrná pomalost. Další poruchou chování je dětský vzdor, neposlušnost a výbuchy zlosti. Dítě není schopno respektovat pravidla nastavená dospělými, nedokáže se přizpůsobovat a mívá záchvaty zlosti. V případě, že se setkáme s úmyslným a záměrným ubližováním, jedná se o agresivitu, která může mít podobu fyzickou nebo slovní. Poruchou chování je i úmyslné lhaní, které může vycházet z psychopatologie jedince či ze špatného výchovného vlivu.

Mezi poruchy chování řadíme i výraznou uzavřenost dítěte. Příčinou nadměrné stydlivosti dítěte může být osobnostní nastavení dítěte, ale také nesprávný výchovný vliv a nedostatek kontaktů s vrstevníky. Můžeme se setkat i s úzkostností a strachem. Dítě se může bát konkrétních věcí, nebo se u něj úzkost projevuje „jen tak“, bez příčiny. Úzkostnost je trvalejší povahový rys. Je to povahová základna pro nadměrně časté pocity nejistoty a ohrožení, a tím i pro nadměrně časté úzkostné prožitky. Úzkostné dítě vnímá svět ve zvýšené míře (vzhledem k běžným normám) jako nebezpečný. Všechno neznámé je pro ně i nebezpečné. Nepochybně je spojena s kvalitou nervového systému, s jeho odolností a citlivostí. Je tedy také z velké míry podložena geneticky.

„Vnější projevy úzkostnosti jsou mnohotvárné. Některé děti jsou nápadně stydlivé a nejisté v přítomnosti cizích lidí nebo mezi více lidmi. Neosmělí se projevit. Jedním z krajních případů je nemluvnost působená zvláště silnými neurotickými zábranami v řečovém kontaktu dítěte s okolím. Úzkostný podklad mívá však také agresivita některých dětí. Naopak jiné děti se jeví jako přecitlivělé, rozplácí se při každé příležitosti. Častým projevem úzkostných dětí jsou nepřiměřeně silné a trvalé strachy. Takové děti se bojí všeho možného.“³

---

³ MATĚJČEK, DYTRYCH, *Děti, rodina a stres*, s.87

Lze se také setkat s projevy dětské neurózy, která vychází ze zacyklené úzkosti a patologických strachů a projevuje se nechutenstvím, tiky, zadržováním nebo pomočováním přetrvávajícím po 4.–5. roce života. S problémy s chováním se můžeme setkat i u dětí, jež jsou dlouhodobě nemocné nebo se z dlouhé nemoci zotavují; projevuje se u nich únava z dlouhodobé zátěže, oslabení, zvýšená dráždivost a někdy i pocity méněcennosti, náladovost či plačtivost.

Jednou z nejčastějších příčin poruch chování předškoláků jsou označovány rodinné příčiny, zejména volná rodičovská disciplína společně s konfliktním rodinným prostředím a nesprávným výchovným vzorem. Jako další je nezralost dětského organismu, snahu dítěte poutat na sebe pozornost a jeho nízkou schopnost sebeovládání. Jako méně významné, nevýznamné jsou faktory související se širším sociálním prostředím mateřské školy – příliš velká třída, nedostatečná nabídka činností pro dítě s problémovým chováním či nevhodný vztah učitele a dítěte. Podle učitelek nemá při rozvoji problémového chování význam intelektová úroveň dítěte, v čemž se shodují s poznatky současné vědy.

Odborníci, kteří provádějí výzkumy z oblasti psychologie, se opakovaně zaměřují na rodinné prostředí dětí s problémovým chováním. Podle nich měl alespoň jeden z rodičů dítěte s poruchou chování v dětství podobné problémy a poukazují i na nebezpečí volné rodičovské disciplíny. Zdůrazňuje, že dnes i zdánlivě funkční rodiny trpí nedostatkem komunikace a nedostatečnou péčí o optimální vyplnění volného času dětí, což dává příležitost k tomu, že se děti nudí a nechají se zlákat nevhodnými vzory či aktivitami.

Podle odborných zdrojů, které se zabývají otázkou poruch chování u dětí, je třeba děti už od útlého věku trénovat v řešení složitých sociálních a mezilidských situací a podporovat jejich samostatnost a psychickou odolnost, a to i včasným podchycením těžkostí v oblasti chování.

Je třeba zdůraznit, že pokud včas nepodchytíme, že na psychiku dítěte neblaze působí nějaké těžkosti a problémy, může to mít osudový dopad na celý život jedince. Právě včasné zachycení problémů a zapojení odborné intervence může výrazně pomoci

v prevenci rozvinutí sociálně patologických jevů a emocionálních problémů přerůstajících až do psychopatologie dospělých lidí.

Zásady pro rodiče a učitele hyperaktivních dětí:

- Dítě nezlobí schválně.
- S trpělivostí a pochopením dojdeme dál než s hubováním.
- Dítě potřebuje častěji odpočívat.
- Tolerance neznamená netečnost k nevhodnému chování.
- Za to, že dítě je neklidné, nemůžete.

„Těmto dětem můžeme často na společenském bitevním poli pomoci uspět tím, že jim budeme věnovat zvláštní péči. Musí se naučit to, co jsme my ostatní zvládli snadno, často bez přemýšlení. I rodiče a učitelé mohou často citlivě pomoci. Děti budou možná potřebovat konkrétní návodné pokyny.“⁴

---

⁴ MUNDEN, ARCELUS, *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*, s. 24

2.5. Genetika a sociální prostředí

V každé zemi a každé době existují vedle jedinců, jejichž vývoj probíhá víceméně příznivě – v rámci „normy“ – také jedinci, jejichž vývoj se od této široce definované normy odchyluje: je nerovnoměrný, opožděný nebo vykazuje rozličné projevy psychopatologie.

Faktory, které ohrožují psychický vývoj můžeme rozdělit na dvě skupiny, které se navzájem překrývají. Je to nejprve riziko organického poškození a riziko vyplývající ze sociálního prostředí. Rizika organického poškození mohou vyplývat z různých škodlivých faktorů (infekčních, genetických, toxických, mechanického poškození, úrazů apod.). Tato rizika mohou zabírat škálu od nejmírnějších až po velmi těžké defekty neurologické apod. Podobná škála lehkého, středního až velmi těžkého ohrožení může ovšem vyplývat i z nepříznivých podmínek výchovného prostředí. Je proto žádoucí věnovat pozornost otázce, které okolnosti sociálního prostředí ohrožují psychický vývoj jedince nejvíce a jakým způsobem je možno jim předcházet či je napravovat.

2.6. Socializace

Dítě předškolního věku dovede běžně a na dostatečné úrovni užívat v kontaktu s lidmi řeči. Dostává se do kontaktu s větším množstvím různých lidí mimo oblast rodiny a v souvislosti s tím získává další role. Jsou to role, které určují vztah k dospělým. Rozvíjí se systém sociálních norem. Děti přejímají hodnotový systém dospělých. Dítě se identifikuje s uznávanými normami chování. Občas se jimi řídí i tehdy, když není přítomen nikdo, kdo by je za nedodržení trestal. Postupně se vytváří kontrolní systém, takzvané svědomí.

Socializace je celoživotní proces, v němž dochází k začleňování jedince do společnosti. Dochází k postupným proměnám, učí se začleňovat a zapojovat do společnosti, do komunikativních a společenských vztahů. Postupně získává sociální návyky, postoje potřebné pro styk s ostatními jedinci. Tento proces probíhá ve vzájemné interakci jedince a společnosti. Socializace je založena na celoživotním sociálním učení vycházející z kontaktu s lidskou společností.

Rodina je stále nejvýznamnější prostředím, které zajišťuje primární socializaci dítěte, uvádí jej do společenství lidí. Rodiče jsou nositeli citové jistoty, důvěry, jsou oporou i rádci a ochránci proti nepřízni vnějšího světa. Chování předškolních dětí odráží lásku a důvěru, která v rodině panuje. Způsob, jaký dává rodina najevo city je jakási modelová situace. Dětem utkví v paměti a je velká pravděpodobnost, že v budoucnu bude jednat stejným nebo podobným způsobem.

Socializace jako proces zahrnuje vývojové aspekty. Jedná se o vývoj bohatě diferenciovaných emočních vztahů k lidem v bližším i vzdáleném společenském okolí. Dále vývoj sociálních kontrol. Dítěti jsou vštěpována pravidla, která by měl v budoucím životě automaticky uplatňovat. Vyrůstá potřeba sociálního styku s dětmi. Kontakt s vrstevníkem se liší od vztahu s dospělým skutečností, že jde o symetrický vztah, který poskytuje mnohem méně jistoty, než vztah s dospělým. Aby jej dítě zvládlo, musí dozrát na určitou úroveň stability a osobní vyrovnanosti. Kamaráda získává vlastní volbou. Ve skupině vrstevníků dochází postupně k diferenciaci a specifikaci sociálních rolí. Dítě získává postavení, které odpovídá určité roli. V dětské

skupině se rozvíjí schopnost soupeřit i spolupracovat. Učí se uplatňovat svoje schopnosti a prosazovat se mezi ostatními.

„V prostředí vrstevnických skupin probíhá základní proces socializace. Děje se to vštěpováním různých životních cílů, zásad, norem, pravidel jednání a vzorů chování. Vrstevnické skupiny mají značný vliv na osobnosti, a to jak ve smyslu pozitivním, tak negativním.“⁵

Vztahy k ostatním dětem nejsou trvalé, nýbrž nahodilé, ale není radno je podceňovat. Děti by měly mít možnost být ve styku se svými vrstevníky. V jejich společnosti se učí způsobům chování, které budou později důležité. Ve styku s dospělými se nemohou naučit pomáhat slabšímu, soupeřit se stejně schopnými a řešit konflikty. Přesto mají děti raději dospělé, protože mu mohou odpovídat na jeho dotazy, mohou jim vysvětlovat a ukázat něco nového, nepoznaného.

---

⁵ KRAUS, *Základy sociální pedagogiky*, s. 90

2.7. Emoce a socializace

V předškolním období zůstává rodina nejvýznamnějším prostředím, které zajišťuje primární socializaci dítěte (uvádí je do společenství lidí). Jedinec si postupně vytváří normy na základě příkazů a zákazů udělovaných mocnými dospělými a které pak přijímá za své. Ty pak jeho individuální chování usměřňují do mezí určujících společností. Dítě si osvojuje sociální role, což jsou vzorce chování a postoje, které jsou od jedince očekávány ostatními členy společnosti, a to vzhledem k jeho věku, pohlaví, společenskému postavení apod. Také už od dětí předškolního věku se vyžaduje plnění odlišných rolí doma a v kolektivu druhých dětí. Překrývání různých rolí vede nezdědky k poruchám v sociálním fungování.

Socializace probíhá po celý život, a to ve sledu rozmanitých interakcí jedince s druhými lidmi. Předškolní období může být do jisté míry kritické, zejména pokud jde o osvojování sociálních rolí. Někde je socializace spíše mírná a podporovaná pochvalou a odměnami za vyspělejší chování, jinde je přísná a vynucovaná spíše tresty.

„V dnešní společnosti dochází k socializačnímu tlaku na dítě spíše pozvolna a postupně, zpravidla zejména během třetího roku života a pak po celou dobu předškolního období. Socializaci dítěte – zejména pokud jde o vývoj sociálních kontrol a přijímání vyspělejších sociálních rolí – podněcují a posilují zvláště rodiče a ostatní členy rodiny (i rozšířené), ale významnou roli tu začínají hrát i druhé děti.“⁶

---

⁶ LANGMEIER, KREJČÍKOVÁ, *Vývojová psychologie*, s. 95

2.8. Sociální porozumění

Socializace není jen socializací vnějších projevů chování, ale především socializací vnitřního prožívání dítěte – tedy základem pro jeho emoční vývoj a úzce souvisí s rozvojem jeho sebepojetí. Součástí emočního vývoje je i seberegulace a postupná socializace emočního prožívání. Narůstá i schopnost porozumět pocitům vlastním, emočním projevům druhých lidí i schopnost vcítění (empatie).

Pro emoční vývoj dítěte je zvláště důležitá schopnost emočního vyladění rodičů s dítětem, která je základem empatie a také pomáhá dítěti porozumět tomu, co je a co není sdělitelnou emoční zkušeností. Pokud rodiče potlačují některé typy pocitů (nejčastěji negativní), může u dítěte dojít k narušení vývoje jeho osobnosti nedostatečnou integrací některých aspektů emoční zkušenosti.

Pravděpodobnou emoční reakci druhých na určitou situaci dokáže předpovídat dítě již kolem 4 let. Rozlišuje mezi chováním a vnitřními stavy, které chování řídí, ale domnívá se, že myšlenky a pocity se přímo projevují v chování. Kolem 6 let si dítě začíná být vědomo toho, že výraz emocí může být zavádějící.

V předškolním období dochází k významnému pokroku při osvojování sociálních rolí. V tomto směru začíná převažovat hra společenská. Později přichází hra kooperativní (organizovaná ve spolupráci). Čtyřleté a pětileté děti si již hrají paralelně. Kolem tří až čtyř let se výrazně projevuje soupeřivost mezi dětmi.

Nejvýraznější pokrok v osvojování rolí v této době vidíme v diferenciaci role mužské a ženské. I v tomto případě lze dokázat, že se chlapci a dívky ve svém chování liší už dříve, pravděpodobně jednak na základě vrozených vloh, jednak vzhledem k odlišnému očekávání dospělých.

3. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ROZVOJ OSOBNOSTI DÍTĚTE V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Rozumíme tím vlivy přírodního prostředí (životní prostředí, bytové podmínky, přírodní podmínky apod.), ale především sociální prostředí (mezilidské vztahy, hromadné sdělovací prostředky, lidé samotní, výtvořky kultury a civilizace apod.). Sociální a přírodní prostředí vyvíjejícího jedince se neustále mění. Prostředí, zejména sociální, může ovlivňovat vývoj dítěte pozitivně i negativně.

Pokud má být dítě schopno citlivě reagovat na osoby ve svém okolí, musí cítit, že důležité osoby v jeho životě přistupují k němu, k jeho nápadům, pocitům a úmyslům, také citlivě. Dítě potřebuje, aby mu dospělí pomáhali nacházet vzájemné spojnice mezi sebou.

Na vývoj jednotlivce má zvláštní vliv rodina. Významný vliv rodiny spočívá především v tom, že tu dítě získává první zážitky a zkušenosti a navazuje první sociální kontakty. Klady se zde základy jeho povahy a osobnosti vůbec. Zásadní úlohu při tom má dostatek kontaktů s dítětem a emocionální vazba. Výchovné metody, zdravá láska, jednota výchovných vlivů, jednotný postoj rodičů ke všem dětem, vědomí bezpečí a jistoty, kritická opora rodičů a dostatek samostatnosti, jsou další faktory rodinného prostředí, které natrvalo poznamenávají psychický vývoj dítěte. Úroveň, správnost rodinné výchovy významně ovlivňuje budoucí vztah jedince k lidem, k práci apod.

Důležitější než vnější podmínky rodiny jsou však mezilidské vztahy. Interakce uvnitř rodiny je výsledkem vzájemné souhry různých osobností s odlišným temperamentem a hodnotovým systémem. Vztah mezi rodiči a dětmi má dvě složky a to funkční a osobní. Do funkčního vztahu řadíme úkoly, které vyplývají ze zodpovědnosti dospělého vůči dítěti (rozvoj osobnosti dítěte, vyžadování správného chování, vytváření pravidel apod.). Osobní vztah je naplněn projevy lásky a péče, přátelství (společná činnost, povídání, hry apod.). Musí existovat rovnováha mezi dáváním a požadováním – péče o osobní vztah pomáhá, aby oprávněné požadavky na dítě padly na úrodnou půdu. Rozvíjet dobrý vztah s dětmi můžeme, když se budeme zajímat o to, co zajímá dítě. Oceňovat jej, dát mu najevo podporu a porozumění.

Děti na začátku svého vývoje sice nemají řadu informací, dovedností, návyků, ale nepostrádají chuť a zájem, tedy vnitřní pohnutky, se to vše naučit. Nepotřebují, abychom je upláceli nebo trestali, aby se opravdu naučily, co se naučit potřebují. Pokud to však děláme, je velké riziko, že dosáhneme v řadě ohledů opaku – lhostejnosti, nechuti až odporu. A to vše může přetrvávat až do dospělosti.

3.1. Prostředí rodiny

Rodina je pro dítě nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí, kde se předávají hodnoty z generace na generaci a zároveň funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Plní funkci: biologickoreprodukční, sociálně ekonomickou, ochrannou, socializačně výchovnou.

Úspěšná výchova dětí je jedním z hlavních cílů rodiny, ale také zdrojem největších rodinných problémů. Důležité je věřit, že každá rodina funguje jako normální rodina, ať už má nějaké zvláštnosti, ať je neúplná, nevlastní či adoptivní. I nová rodina může znamenat pro všechny zúčastněné příležitost k novému začátku. Nikdo nemusí dál dělat něco, co nechce, a činit ostatním tak, jak bylo činěno jemu. Děti potřebují, abychom se na ně každý den usmáli, objali a brali život s humorem.

„Formováním se podle obrazu rodičů si děti mohou budovat pozitivní představu o sobě samých i silný pocit vlastní identity. Stane se tak ovšem pouze v případě, že rodiče mají mezi sebou dobrý vztah, že si nejsou lhostejní a prokazují si vzájemnou úctu.“⁷

Nejlepší domácí prostředí je to, které je dynamické. Takové prostředí podporuje osobní růst a rozvoj. Přispívají k němu malé děti, protože mají přirozený instinkt prozkoumávat svět v němž žijí. Vyznačují se dvěma základními vlastnostmi, jichž je k učení třeba, zvědavostí a energií. Děti se musí mnoho naučit. Úkolem rodičů je poskytnout jim základnu, na níž by se vybudoval bezpečný a empatický vztah s jejich dítětem.

Je zapotřebí, aby rodiče brali na sebe velkou odpovědnost, protože jejich úloha ve vývoji jejich dítěte je naprosto rozhodující. Nastanou chvíle, kdy je tato odpovědnost povede k tomu, aby si vybrali mezi svými plány a tím, co potřebuje jejich dítě. Potíže dítěte vycházejí z chyb v zakazování a ne z chyb v trestání. Jsou důležitá pravidla, která jsou nutná stanovit dítěti. To mu dodává důvěru a umožňuje mu rozvíjet se. Autorita rodičů je nezbytná. Slova a skutky se musí ve výchově neustále neúnavně doplňovat.

---

⁷ TRAIN, *Nejčastější poruchy chování dětí*, s. 48

Dítě si neustále potřebuje ověřovat, že to, co ho učíme, je skutečně platné. Potřebuje si ověřovat, že to, co mu říkají dospělí, je pravda.

Je důležité, naučit dítě, aby vědělo, jaká rizika a nebezpečí mu hrozí, což je pro rodiče velmi obtížné. Musí akceptovat, že dítě sbírá zkušenosti samo. To je ostatně cenné ve všech oblastech a dítě se tak musí naučit zvládat samotu, úzkosti, utrpení a to samo i bez jejich přítomnosti.

„Děti zůstávají dětmi, a tak dávají najevo, občas až křiklavě, svou potřebu autority. Rodiče reagují po svém, někdy neobratně, někdy násilnický. A i když násilí není ospravedlnitelné, reakce ospravedlnitelná je, a není třeba zavrhnout jedno pro druhé. Potřeba autority není potřebou trestu. Je potřebou hranic, zákazů, které touha pramenící v dětech vyvolává i svou prudkostí. Proto je také zákaz ohrožením, především hrozí ztrátou rodičovské lásky. Z toho důvodu ho děti přijímají – nejčastěji si chtějí tuto lásku uchovat. Je totiž třeba, aby cítily, že skutečně riskují, že ji ztratí.“⁸

Rodina plní svou funkci ve vztahu k nové generaci především v těchto formách:

- Je prostředím, v němž se realizuje předávání životních hodnot různého typu, především na úrovni pojmu „životní zkušenost“.
- Je prostředím, v němž funkcionálně působí tato „zkušenost“ silou evidentní pravdivosti („pravdy v nejužším smyslu“).
- Tvoří citové zázemí pro jedince a poskytuje mu pocit bezpečnosti, citové nezranitelnosti, spolehlivosti, poslední opory.
- Je instituce ochrany (v nebezpečí, v nemoci, v konfliktních situacích).
- Je však také institucí trestu, a proto navozuje vztah „vina – trest“ ve velmi hmatatelné podobě.
- V neposlední řadě je ekonomickým východiskem pro jedince a na ní do značné míry závisí i to, jak úspěšný bude jeho vstup do života.

---

⁸ DELAROCHE, *Rodiče, nebojte se říkat ne*, s. 26

- V tomto smyslu je pak dále rodina podmíněna širším sociálním kontextem, v němž existuje.

„Jestliže je dítě vychovááno rodiči, kteří žijí bez naděje, štěstí nebo ideálů, trpí nedostatkem motivace a vnitřní prázdnotou a právě jen tak tak se drží nad vodou. Jestliže je rozmazlováno z přehnané starostlivosti nebo zbožšťováno z nedostatku jiné životní náplně, jestliže se s ním jedná špatně, přísně, je šikanováno, ponižováno, bito, místo aby mu byl umožněn šťastný vztah, v němž může autonomně, cílevědomě, produktivně, kreativně, svým citům přiměřeně diferencovaně vstoupit do nového životního úseku, prožívá porušení své malé osobnosti ve svém „podpurném“ prostředí. Toto prostředí dokáže z člověka s vysokým potenciálem dětské kvantity pudů, kvality citů a intelektuální možnosti rozvoje udělat takového člověka, který dělá spolu všechno, co se dělá s ním, a který se naučil vzdát se dalekosáhle vlastních citů, vůle a jednání.“⁹

„Citová pohoda mezi rodiči a dětmi je nutná pro zdravý duševní vývoj ve všech stadiích. V předškolním období však na ni záleží i proto, že usnadňuje naplnění jednoho ze základních vývojových úkolů této fáze tj. identifikaci s rodičem totožného pohlaví. Dítě jej napodobuje jak bezděčně, tak úmyslně.“¹⁰

V tomto věku mívají děti ve svém domácím prostředí – domově už svůj koutek na hraní, hračky, knížky, někdy i svůj pokojíček. Přijímají vnitřní řád rodiny, uspořádání věcí, pravidla komunikace, denní rozvrh prací. Samy nejvíce dbají na dodržování rodinných zvyklostí. Nikdy později v životě už nebudou samy aktivně přijímat jakýkoliv řád tak bezprostředně a ochotně, jako v tomto předškolním věku.

Každý z rodičů má při výchově dětí svou specifickou funkci. Děti z neúplných manželství, kterým některý z těchto vlivů chybí, bývají zpravidla přijímáni kolektivem ať v kladném či záporném smyslu poněkud extrémě. Dynamika prostředků, jimiž mohou na předškolní děti působit vrstevnické skupiny, je však ve srovnání s vlivem rodičů a dalších dospělých dosud poměrně malá.

---

⁹ SMAHEL, *Předškolní věk dítěte* [online]. 2012 [cit. 2012-02-01].

¹⁰ ČAČKA, *Psychologie dítěte*, s. 63

Jedna z nejproblematictějších věcí ve vztahu k dětem je okolnost, že rodiče, ať si to více či méně uvědomují, používají dítě v období, kdy jsou mezi nimi konflikty, často jako hromosvod, v podstatě jako oběť, na kterou se svalují viny, které mu nepatří. Bývá používáno jako prostředník, dostává otázky, které nemůže řešit, které nechápe. To u něho vyvolává napětí, úzkost, vnitřní neklid, což často vyústí v neschopnost se soustředit a mít radost ze života.

Konflikty v rodině jsou pro děti nevhodné. Dítě vnímá rodinnou atmosféru přes chování matky. Jedním z nejagresivnějších typů chování není křik, vyhrožování či výhrůžná gesta, ale je to mlčení. Pokud rodiče mezi sebou nemluví, mlčí, rodinná atmosféra je naplněna silnou agresivitou, kterou dítě velmi intenzivně vnímá, bez ohledu na to, že nemusí chápat její původ. Jsou napadeny nejzákladnější potřeby dítěte, pocit jistoty a bezpečí.

Problémem je také žárlivost a nevěra, ve svých různých podobách, která prakticky vždy působí rozčeření klidné hladiny manželského a rodinného života. Mohou vést k výraznějším poruchám rodinných vztahů a zcela nepochybně mohou ovlivnit emoční stav dítěte. Máme-li jednu děti, pak všechno, co se děje mezi manželi, se nutně týká i jich. Záleží na tom, aby ti, kdo mají rádi je, se měli rádi navzájem, tj. jeden druhého. A aby to dávali najevo. Prostě, aby to na nich bylo vidět.

Předškolní věk je doba, kdy dítě přijímá nejen domácí řád a všechny možné rodinné zvyklosti, ale i atmosféru rodinného soužití. Je tedy jasné, že vstoupí-li napětí a konflikty do rodinného soužití v této době, bohatá fantazie dítěte si to zpracuje po svém. Konflikt mezi rodiči si pak vykládá, jako důsledek nějakého špatného chování, svého vlastního provinění.

Mezi faktory, které mohou negativně ovlivnit psychiku dítěte, je nový partner v rodině po rozvodu rodičů či nevlastní sourozenec. Vliv může mít i zákeřná nemoc či úmrtí.

3.1.1. Rozvod rodičů a dítě

Rozpad rodiny, rozvod manželství má své aspekty sociální, emoční, etické apod. Rozvod je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, krajním řešením v procesu rozvratu manželství. Je to situace, kdy tímto úkonem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat v manželství rodičů prožívá. Výzkumy ukázaly, že neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde jen o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá (věk, pohlaví). Dítě je vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejichž důsledky nejsou často rozpoznány včas ani vlastními rodiči či jinými blízkými osobami. Nejde jen o důsledky, které by se projevovaly okamžitě a bezprostředně, ale až v pozdějším období jeho života. Může docházet i ke zvláštní formě zneužívání dítěte, což je manipulace s dítětem po rozvodu rodičů, kdy je dítě proti druhému popouzeno.

Rozvodem rodičů se velice často ruší vnitrorodinné (prarodiče apod.) vztahy, které dítě potřebuje pro svou identifikaci s dospělými. Ruší se často zázemí, které má nejraději a kde nalézá největší pocit bezpečí a jistoty. Dítě je také stresováno příchodem nového partnera či novým sourozencem. Těžko hledá odpověď na otázku, kdo je dobrý a kdo je špatný, kdo je spravedlivý a kdo ne, kdo jej má nebo nemá rád. Takováto atmosféra vede k nedostatku sebevědomí, které se projevuje v nedůvěře k lidem obecně.

Zatěžující situace pro dítě předškolního věku je i situace, kdy je dítě po rozvodu svěřeno do péče matky, která se nezdravě upne na dítě, což vede k četným negativním důsledkům v jeho pozdějším životě.

Stresové situace, kterým je dítě v průběhu rodinného rozvratu a rozvodu rodičů vystaveno, mohou vést k poruchám vývoje osobnosti dítěte. Velmi často dochází k rozvratu v předškolním období dítěte, což je způsobeno často tím, že do manželství vstupují velmi mladé dvojice a během pěti let se rozvádějí.

Je důležité nepodceňovat vnímavost dítěte. Je třeba si uvědomit, že když se dítě v této situaci přímo nehroučí, nedělá scény, nepláče, neznamená to ještě, že by rozvodem netrpělo. Rodiče v době rozvodu a většinou i po něm bývají příliš zaujati svými problémy, takže celkově mají na dítě méně času. Problém je ale v tom, že sami

jsou vůči dítěti, jeho potřebám a jeho prožívání většinou méně vnímaví. Chovají se k němu nepřiměřeně, zvláště a nezvykle. V každém případě prožívají tuto skutečnost velmi těžce. Vzbuzují v dítěti nejistotu, úzkost a napětí. Projevuje se to tím, že se stáhne do vlastního světa nebo se stává neklidným a agresivním.

Rozchod může být drama, ale obnovená rodina může zmírnit nepříjemné následky z původní rodiny, ovšem pod podmínkou, že noví rodiče budou schopni zastávat svou roli. Být rodičem, to nese velkou odpovědnost za další zdravý vývoj dítěte. V dobře fungující rodině uspokojují rodiče zcela přirozeným způsobem základní psychické potřeby, dodávají mu pocit životní jistoty. Pro dítě je životní výhodou, jsou-li mu i po rozvodu oba rodiče zachováni a zda si tito rodiče sami také vědomí svého rodičovství zachovají. Vědomí společenské hodnoty i vlastní zdravé sebevědomí dítěte velice posiluje, jestliže může své rodiče, i když se rozvedli, nadále pokládat za kvalitní lidi.

3.1.2. Úmrtí rodičů

Psychologickou charakteristikou ztráty rodičovské osoby úmrtím je neodvolatelnost a definitivnost této události na rozdíl od rozvodu a jiných „ztrát“. Plné pochopení této okolnosti můžeme předpokládat až u dětí staršího školního věku. Tento předpoklad však mnohdy zatemňuje představy laické veřejnosti o smutku a truchlení mladších dětí a vede k některým nežádoucím praktikám.

Dospělí soudí, že předškolní děti, jestliže si ještě nemohou uvědomit dosah ztráty, nemohou ani pocítit všechn žal. Můžeme je tedy rychle převést do normálního stavu a přimět je, aby na všechno co nejdříve zapoměly. Dále se ale domnívají, že dítě nutně, prožívá to, co prožívají oni dospělí. A protože duše dítěte je křehká a jemná, tak zdrcující zprávu by neuneslo – proto je nutné, aby se jí dítě nedovědělo vůbec, nebo aspoň ne hned nyní, ale někdy později a to po částech a co nejšetrněji.

Zkušenost ale učí, že zatajení či odložení pravdy v tomto případě situaci dítěte neulehčuje, nýbrž naopak ztěžuje. Dítě lépe prožívá fázi otřesu, beznaděje i protestu v blízkosti těch, kdo jsou stejně naladěni a kdo v dané chvíli jsou mu oporou. Svou

empatii sdílí s dospělými jejich city, a to v atmosféře semknutého společenství. Pokud se o dané skutečnosti doví později, samo, a v době, kdy už ochranná atmosféra ochabla, je nuceno se vyrovnat s novou situací za méně příznivých emocionálních podmínek. U dětí předškolního věku se v těchto případech setkáváme s děsivými sny, nezdravou fantazií, nepřiměřeným napětím, které pramení z nejistoty, co se to vlastně stalo.

Mnohá pozorování ale ukazují, že akutní truchlení při ztrátě osoby, k níž byl vytvořen specifický citový vztah, lze zaznamenat již u dětí na konce kojeneckého věku a ve stoupající míře pak u batolat a dětí předškolního věku. Nemusí se vztahovat jenom na rodičovské osoby, ale i na sourozence, prarodiče a ostatní lidi v blízkosti, které dítě přijímalo za své.

„Symptomatologie truchlení je velmi pestrá, takže pro diagnostiku neposkytuje jednotné spolehlivé vodítko. Z dlouhého výčtu příznaků, které uvádějí jednotliví badatelé, jsou nejčastější: uzavřenost do sebe, skleslost, apatie, nechutenství, vývojová regrese, fobie různého druhu, neurotické obtíže, lpění na někom z dospělých, ale také předvádivé nebo provokativní chování, zdánlivě nesrovnatelné s prožívaným smutkem (následkem toho nesrozumitelné sociálnímu okolí a provokující k nevhodným výchovným zásahům.“¹¹

U některých dětí dochází k velmi silným emocionálním poruchám, ty ale trvají jen krátce a uzdravení je úplné a trvalé. U jiných dětí však relativně slabší obtíže a nápadnosti přetrvávají měsíce a léta. Můžeme říci, že ve většině případů symptomatologie truchlení po určité době vymizí a že vysvětlení případných následků u dítěte musíme hledat spíše pod diagnostickými kategoriemi psychické deprivace. Hledáme zde vodítka pro opatření výchovná a terapeutická.

U dětí předškolního věku se v této souvislosti setkáváme i s přetrvávajícími pocity viny, někdy ve velmi intenzivní podobě, a ovšem i s obranou vůči těmto pocitům. Odpovídá to v podstatě dané vývojové fázi, kdy dítě všechno dění ve svém okolí vztahuje k sobě.

---

¹¹ MATĚJČEK, DYTRICH, Děti, rodina a stres, s. 104

3.1.3. Dítě a sourozenec s postižením

Zátěží a obrovský vliv na dítě předškolního věku může mít i postižený sourozenec v rodině. Je velmi důležité přiměřeně a přijatelně problém postižení jejich sourozence vysvětlit. Narozením mladšího sourozence se může probudit zloba, zklamání ve vztahu k matce, žárlivost. V této situaci už není jediným předmětem lásky.

Sourozenecké vztahy nutí dítě přizpůsobit se společenským požadavkům a tím sourozenecká skupina vytváří a ovlivňuje jedince. Zdravý sourozenec si postupně osvojuje určité strategie zvládnání tohoto sourozeneckého vztahu. Nebezpečím může být soustředění rodičovské pozornosti na dítě s handicapem. Může se ale stát extrém a centrem zájmu se stává zdravé dítě. Je proto nutné docílit toho, aby žádné z dětí nebylo nepřiměřeně zatíženo. Je zapotřebí úměrně dělit čas každému dítěti zvláště, různé situace vysvětlovat a hovořit o nich, aby nevznikly různé dohady a pochybnosti. Sourozenci dítěte s postižením potřebují cítit, že oni sami nejsou diskriminováni, neboť často tyto děti zažívají pocit, že jsou svým rodičům spíše na obtíž.

Můžeme pozorovat, že se od zdravých dětí očekává pomoc. Dochází k omezení hravosti a výchova je směřována k nadměrné rozumovosti. Tento tlak ze strany rodičů ve vztahu ke zdravému dítěti může být tak velký a ovlivnit natolik, že může dojít k nepříjemným následkům pro jeho celý další život po všech stránkách.

3.1.4. Týrané a zneužívané dítě

Jakákoli forma týrání a zneužívání dítěte je sama o sobě prototypem psychického stresu či nepřiměřené zátěže. Původní představa fyzického týrání dítěte se rozšířila na pohlavní zneužívání a na zanedbávání dítěte. Společným jmenovatelem je to, že dítě trpí fyzicky i psychicky a je ohrožován jeho další vývoj. Mezi ubližování dítěti patří také útok, násilí, nejrůznější manipulace, uvádění dítěte do nezvyklých situací, nedostatek péče, nedostatečná výživa, psychické trápení, ponižování.

Rodiče jsou pro děti v době utváření jejich osobnosti identifikačními vzory, které výrazně ovlivňují jeho chování v dospělosti. Není proto divu, že děti vystavené agresivnímu jednání mezi rodiči nebo násilnému chování vůči starým lidem (prarodičům) snadno přejímají takové vzorce chování i ve svém vlastním budoucím jednání. Drobné agresivní akty (strkání, kousání tlučení apod.) začínají již mezi batolaty a jejich míra narůstá v předškolním a školním věku.

Násilí v časopisech, počítačových hrách, má velký vliv na psychiku dítěte. Dlouhé sledování televizního násilí může mít trvalý vliv na charakter a osobnost dítěte. Úlohou rodičů je, aby sledovali, na co se jejich dítě dívá a vyloučili aktivity nevhodné. U předškolních dětí se setkáváme čím dál tím více s tím, že rodiče věnují rozhovoru s dětmi stále méně času a svou rodičovskou roli přenechávají televizi jako tomu, kdo dítě zabaví a ohlídá, takže jim dá pokoj. V mnohých rodinách tráví děti mnoho času u televize. Úlohou rodičů by však mělo být, motivovat je, na co se jejich děti budou dívat.

Důležité je proto cílevědomé působení na veřejnost tak, aby se vytvářela dětem příznivá společenská atmosféra. Podstatná úloha tu připadá sdělovacím prostředkům a z nich především televizi (v tom kladném směru), dále škole, všem institucím a organizacím zabývajícím se rodinou apod.

Do kategorie opatření patří i všechny zákony, vyhlášky a směrnice, jež se dotýkají dětí, ať už v rodinách nebo mimo rodinu. Patří sem osvěta rodičů v postojích k dítěti, poučení o výživě, správné životosprávě, správné péči o dítě, poučení o výchově apod.

K rizikovým situacím, kdy dochází častěji k ubližování dítěte bývá nejčastěji akutní stres dospělého, zklamání vlastní neúspěšnosti či důsledkem alkoholu nebo drog, apod. Dítě potřebuje životní jistotu a bezpečí, což je pro něj jednou ze základních a rozhodujících činitelů v utváření jeho osobnosti.

Psychické trauma, které děti týráním utrpí, si s sebou nesou dlouhá léta, mnohdy i po celý život. Minimalizovat dlouhotrvající důsledky zneužívání či zanedbávání lze především včasným rozpoznáním týrání a rychlým zahájením terapie. Nejúčinnější prostředek snižování počtu ohrožených dětí je prevence. Je nutné především informovat

širokou veřejnost. Zvyšovat všeobecné povědomí o povinnosti hlásit každé podezření na týrání a zanedbávání dítěte v nejbližším okolí.

Nejvíce jsou ohroženy děti:

- Děti žijící v rodinách s nízkou sociálně – ekonomickou úrovní.
- Děti žijící v nestabilním rodinném prostředí.
- Děti v rodinách společensky uzavřených v majoritní společnosti.
- Děti rodičů závislých na návykových látkách.
- Děti bezdůvodně manipulované proti jednomu z rodičů.
- Děti traumatizované vymáhaným kontaktem s rodičem přes odpor vyvolaný předchozími negativními zážitky.

Hranice mezi trestem a týráním je velice křehká. Existují určité charakteristiky, které nám říkají, kdy jde o týrání. Jestli ve výchově převažuje negativní působení (psychické nebo fyzické), pak jde o týrání. Jednorázový výprask není týrání. Pokud se psychické týrání vyskytuje samostatně, má podobu různého zesměšňování a ponižování. Také situace, kdy je často vystavováno strachu (např. při hádkách rodičů apod.), patří mezi psychické týrání. Fyzické týrání i sexuální zneužívání se vine přes všechny sociální a vzdělanostní skupiny, dělají to všichni. Nejhorší na týrání a zneužívání je to, že se ho dopouští lidé, které dobře zná. Aby tu situaci vůbec mohly přežít, přijmou ji jako fakt. Bohužel, v pozdějším věku se stává, že to samé páchají na vlastních dětech.

Týrání může být ale i psychické (posmívání, ponižování, nadávání apod.), což vede k vážnému narušení osobnosti vývoje dítěte.

Formy a následky tělesného týrání mohou být velmi rozmanité (bití rukou, řemenem, gumovou hadicí, kopání apod.), které zanechávají četné hematomy, tržné rány a jiná poranění. Dítě může být ohroženo i pasivitou pečujícího: úmyslným neposkytnutím ochrany a péče, nedostatečnou výživou. Tělesné týrání, zvláště je-li

dlouhodobé a opakované, zanechává vždy, rány na duši oběti a může další psychický vývoj vážně ohrozit. Zvyšuje úzkost, ale i agresivitu a vede mnohdy k opakování téhož chování.

Fyzické týrání v předškolním věku má závažné důsledky. Kromě zdravotních důsledků vstupují do popředí následky psychické. Některé týrané děti bývají pasivní až apatické, neprojevují radost ze hraní, nedávají najevo svoje pocity. Pachatelem zneužívání může být kdokoliv z vlastní rodiny i mimo ní. Odhalit tento problém se podaří jenom části ohrožených díky lhostejnosti a nezájmu okolí, strachu z pachatele, neznalosti, nechuti přidělovat si problémy apod. Mnohým dětem se dostává pomoci až pozdě, kdy už jsou následky nezvratné a vážně poškozují celý jejich další vývoj. Vypátráním podezřelého případu špatného zacházení s dítětem diagnostický proces teprve začíná.

„Mezi další druh zneužívání patří zneužívání emocionální., které nebývá obvykle snadné odhalit. Jím postižené dítě musí neustále poslouchat řeči o tom, jak je hloupé, neužitečné, ošklivé, nechtěné a nakonec mu nezbyvá než uvěřit, že je opravdu takové a nehodí se vůbec k ničemu. Někdy to je dětem sugerováno nejen slovy, ale i celkovým jednáním s nimi.“¹²

Závažným problémem a negativním faktorem je i zneužívání dětí, zvláště slabých a na dospělých závislých. V současné době se zabýváme zneužíváním sexuálním. Jedná se o formu dotykovou (laskání pohlavních orgánů apod.) nebo bezdotykovou (přihlížení sexuálním aktivitám apod.). Užítí násilí a pohrůžky má však vždy nepříznivé následky. Vedou k rozvoji stresové poruchy. Následky se mohou projevit ještě po velmi dlouhé době. V předškolním věku se projevují emoční a psychosomatické poruchy.

Příklad znaků a symptomů, s nimiž se setkáváme u dětí předškolního věku trpícím sexuálním zneužíváním:

- Ztrácí pocit jistoty, s nápadným strachem ulpívající na rodičích.
- V přítomnosti konkrétní osoby projevují mimořádný strach.

---

¹² ELLIOTTOVÁ, *Jak ochránit své dítě*, s. 63

- Mívají nepřítomný pohled, nešťastný výraz, smutnou náladu, bývají rozpačité.
- Přestávají jíst, jsou rozpačité.
- Ztrácejí zájem o zábavné aktivity.
- Dítě projevuje agresivitu a podrážděnost apod.

3.1.5. Zanedbané dítě

Tělesné zanedbávání zahrnuje nedostatek přiměřené výživy, oblečení, hygieny, nezbytné přístřeší a ochrana před nebezpečím. Znamená to špatné zacházení s dětmi. Zanedbávání může působit na psychický vývoj dítěte přímo (nedostatek dohledu apod.) či nepřímo (podvýživa, špatná hygiena, prochlazení apod.). Zanedbané děti mohou:

- Být chronicky unavené.
- Vykazovat neurotické chování.
- Být vyzáblé.
- Mít trvale hlad apod.

V každém jednotlivém případě má ohrožení dítěte nebo už výsledná zanedbanost zcela individuální, osobitý ráz a že tomu musí být individuálně přizpůsobena i všechna další léčebná či pomocná opatření..

3.2. Sociální prostředí

Dynamika biologického vývoje dítěte předškolního věku si nic nezadá s vývojem psychosociálním, který zahrnuje vývoj sociální i citový. Na základě určitých vrozených předpokladů dítě vstupuje do dlouhodobé interakce s dospělými, kteří v tomto jeho vývoji hrají podstatnou a významnou úlohu. Citový vývoj a rozvoj dítěte, jakožto součást sociálního vývoje, je důležitým prvkem výchovy „zdravého“ jedince a jednou z podmínek úspěšného vzrůstání dítěte do mezilidských a společenských vztahů.

„Vyvíjí se sociální reaktivita, sociální kontrola, hodnotová orientace dítěte a dítě si osvojuje sociální role (zvláště mužskou či ženskou). Předškolní období může být do jisté míry chápáno po této stránce jako kritické, zejména pokud jde o osvojování sociálních kontrol a sociálních rolí.“¹³

Je to věk iniciativy a aktivity a sebeprosazování. Základním vývojovým úkolem zůstává regulování a rozvíjení iniciativy dítěte a je charakteristické pro interakci dospělých a dětí předškolního věku. Postoje, názory, hodnocení dospělých dětí jednoduše přebírají tak, jak jsou jim prezentovány. Je to zdroj rozvoje identity. Vliv má nejen to, co dospělí dítěti sdělují, ale také jak a v jaké emoční atmosféře. Odtud plyne potřeba přijímání dítěte a citlivého vedení.

Předškolák si v sociálním terénu osvojuje určité normy, jejichž dodržování a naplňování je spjato s emocionálním vývojem dítěte. Osvojování norem souvisí i s tím, jak dítě předkládaným požadavkům či normám rozumí. Podstatnou úlohu zde hraje nápodoba a vlastní emoční zkušenost.

Předškolní dítě je schopné navazovat kontakty s vrstevníky a rozvojem potřeby sociálního kontaktu s vrstevníky se potvrzuje jeho zralost. Vrstevnické vztahy mají jiný charakter než vztahy sourozenecké, se kterými může mít dosud zkušenost. Kamaráda si do jisté míry může vybrat sám. Vznikající kamarádství jsou proměnlivá a často krátkodobá. Přesto jsou významným podnětem rozvoje citů i sociálních dovedností předškolního dítěte.

---

¹³ HOSKOVCOVÁ, *Psychická odolnost předškolního dítěte* [online]. 2006 [cit. 2012-01-30].

„Z hlediska vývoje sociálních vztahů dítě musí jít složitou cestu diferenciací emočních vztahů k lidem v blízkém rodinném prostředí (matka, otec, sourozenci), ale i ve vzdálenějším sociálním prostředí (učitelka, kamarádi). Postupně si osvojuje příslušné normy a role. Například pro každé jednotlivé dítě je různě obtížné zvládnout situaci, ve které se ocitá v mateřské škole, kdy se stává jedním ze členů skupiny dětí a na rozdíl od rodiny mu není věnována převážně individuální pozornost.“¹⁴

Bez pomoci dospělého dítě všechny nároky socializace nezvládne. Děti potřebují lásku a bezpodmínečné přijímání, stejně jako hranice, ve kterých se mohou bezpečně pohybovat. Děti se od nás učí, ať chceme nebo nechceme, učí se tím, že jsou s námi, pozorují, jak se vyrovnáváme s různými situacemi

Špatná manželská atmosféra, neshody mezi rodiči může zhoršit podmínky dětské socializace do té míry, že tato nešťastná situace se promítne do těla dítěte v podobě určitých chorob (alergie, bolesti rukou, hlavy, deprese apod). Stojí proto za úvahu, jaké prostředí je pro rozvoj jedince optimální. Odpověď není jednoduchá a nemůže být ani jednoznačná. Někdy prostředí na pohled špatné nemusí ve skutečnosti působit nepříznivě a naopak.

„V utváření osobnosti dítěte v rodině se odráží i skutečnost, zda je dítě vychováváno v rodině úplné nebo neúplné, zda má oba rodiče, nebo jeden z nich chybí. Působí zde i vliv sourozenců a pořadí jejich narození (mezi ostatními). Jiné předpoklady pro vývoj a výchovu má jediné dítě než jiné dítě s několika sourozenci. Jediné dítě v rodině nemusí mít pro socializaci v rodině horší podmínky než dítě z rodiny s více dětmi.“¹⁵

---

¹⁴ MERTIN, GILLERNOVÁ, *Psychologie pro učitelky mateřské škol*, s. 134

¹⁵ KOVÁLIKOVÁ, *Sociální psychologie*, s. 53

3.3. Vliv prostředí na školní zralost

Dítě v předškolním věku by mělo být v sociálním prostředí soustavně a systematicky připravováno na vstup do základní školy. Aby tento vstup byl plnohodnotný a úspěšný, musí být dítě připraveno nebo-li zralé pro tento důležitý krok ve svém životě.

Před vstupem do základní školy dochází k různým vývojovým změnám, které jsou podmíněny zráním a učením. Většina z nich je pro úspěšné zvládnutí požadavků školy důležitá. V době nástupu do školy dosáhne většina dětí takové vývojové úrovně, která je nezbytnou podmínkou přijatelného zvládnutí školních nároků, aby bylo schopno účastnit se školního vyučování. Existuje však riziko, že k žádoucí vývojové proměně nedojde u všech dětí ve stejné době a rovnoměrně ve všech oblastech. Proto je zapotřebí před zápisem do školy provést vyšetření školní zralosti. Takové vyšetření má preventivní význam, protože pokud by do školy nastoupilo dítě, které by nebylo dostatečně zralé, jeho výsledky by byly mnohem horší, než by bylo možné očekávat vzhledem k jeho schopnostem. Dítě by proto mohlo ve výuce zbytečně selhávat a počáteční problémy by mohly zatížit jeho další školní budoucnost.

Mezi hlediska školní zralosti patří oblast rozumová, citová a sociální. K faktorům brzdícím duševní zrání počítáme nedostatečnou podnětnost a zanedbávající vliv výchovného prostředí, dočasnou psychickou traumatizaci, somatické onemocnění apod.

Projevy nezralosti dítěte:

- Nevydrží pracovat dostatečně dlouho a dostatečně koncentrovaně.
- Nedokáže regulovat svoje chování.
- Emoční nezralost apod.

Příčiny školní nezralosti:

- Nedostatky v somatickém vývoji.

- Ranné poškození CNS.
- Nedostatky ve výchovném prostředí a působení.
- Neurotický povahový vývoj.
- Výrazně podprůměrný intelekt.

Podrobnější vyšetření školní zralosti se provádí na žádost rodičů (může jim být doporučeno odborníkem, pediatrem nebo učitelkou MŠ). Vlivem správné diagnostiky můžeme předejít budoucí školní neúspěšnost dítěte.

3.4. Poradenské služby

Úkolem rodiny je zaměřit se na správný zdravý vývoj dítěte, rozvoj poznání, vytvoření základních dovedností a návyků, k vývoji řeči, rozvoji slovní zásoby, sebeobsluhy, samostatnosti apod. Je důležité jednat s dítětem přiměřeně jeho vývojové úrovni.

Pokud dochází u předškolních dětí k určitým odchylkám v chování, mohou rodiče navštívit PPP (pedagogicko – psychologická – poradna) a společnými silami mohou zdárně ovlivnit následující vývoj dítěte. PPP tým tvoří psycholog, speciální pedagog a sociální pracovníce. V předškolním věku je v tomto případě nejdůležitější včasné zachycení poruchy. Realizovat diagnostiku v přirozeném prostředí dítěte. V období předškolního věku se zaměřujeme v rámci diagnostiky na oblasti: hrubá a jemná motorika, laterality, sebeobslužné činnosti, rozumové schopnosti, komunikační schopnosti, oblast citového a socializačního vývoje.

Důležité je dále podrobné studium anamnestických materiálů a dobrá znalost rodinného prostředí dítěte. Vždy je třeba zachovávat individuální přístup k dítěti. Stanovení prognózy dalšího vývoje a variability projevů základního postižení vychází přímo ze speciálně-pedagogické diagnostiky, která by měla splňovat požadavek dlouhodobosti, abychom dítě mohli opravdu dobře poznat a na základě toho stanovit optimální způsob intervence, který by byl na konci předškolního období završen odpovídajícím zařazením dítěte do základní školní docházky.

Z toho vyplývá, že správná a včasná diagnostika, přístup k dítěti, vyhodnocení a nalezení vhodných prostředků má obrovský vliv na další vývoj a rozvoj jedince.

3.5. Prostředí mateřské školy

Cílem předškolního vzdělávání je dovést dítě k tomu, aby v průběhu docházky do mateřské školy v rozsahu svých osobních předpokladů a možností, získalo věku přiměřenou fyzickou, psychickou i sociální zdatnost a základy kompetencí důležitých pro jeho další rozvoj a celoživotní vzdělání.

„Předškolní vzdělávání vychází z potřeb, možností a zájmů. Každé dítě v mateřské škole dostává takovou podporu a péči, kterou individuálně potřebuje a která mu vyhovuje. Vzdělání zasahuje celou osobnost dítěte a vše je vzájemně propojeno. Vzdělávání v MŠ je cílevědomý a plánovaný proces v němž se ve vzájemné rovnováze prolínají spontánní a řízené aktivity. Děti se rozvíjejí především na základě praktické zkušenosti, přímými zážitky a prožitky.“¹⁶

Mateřská škola a její prostředí má důležitý význam pro rozvoj dítěte. Utváří si v něm pohled na svět, ovlivňuje ho a stává se pro něho určitou životní normou. Z obecného hlediska je prostředí vše, co obklopuje a působí na dítě. Především je to rodina, jeho nejbližší okolí a instituce, které navštěvuje. Mateřská škola má v životě dítěte důležité postavení. V tomto prostředí dítě ovlivňují nejen aspekty sociálně-psychologické, ale i:

- Hygienické (osvětlení, vytápění, větrání, prašnost, provozní bezpečnost, nezávadnost stavebních materiálů a zdravotní nezávadnost materiálů pro vnitřní vybavení tříd).
- Architektonické (umístění a přístupu do mateřské školy v zástavbě školy, rozmístění tříd, vybavení, podoba chodeb, šaten, jídelny apod.), které mohou vytvářet prostředí, příznivé pro hraní, tvořivost a fantazii dětí.
- Ergonomické (velikost nábytku ve třídách).

---

¹⁶ Význam a poslání mateřské školy [online]. 2006 [cit. 2012-02-03].

- Organizační (řešení provozních situací v rámci mateřské školy, příchody a odchody, dělení a spojování tříd, styk v rámci pedagogického i nepedagogického personálu, styk s rodiči).

„Vztahy k druhým dětem zůstávají po celý předškolní věk většinou nahodilé, přelétavé a málo trvalé. Návyky získané ve vzájemné interakci v mateřské škole však mohou být, jsou-li pozitivní, dobrou přípravou na novou situaci ve škole. Mateřská škola tedy přispívá k osamostatnění dítěte, k podřizování se stanoveným normám. Bývá ale obohacím jen když rodinnou výchovu pouze doplňuje.“¹⁷

Dítě, které má vybudovanou pozici v rámci rodiny, si musí vytvořit novou roli ve skupině svých vrstevníků. V mateřské škole platí jiná pravidla, než na jaká bylo z domova zvyklé. Poprvé pravidelně vstává a musí se rychle obléknout, někdy jde do školky, i když se mu moc nechce. Učí se úplně novým sociálním dovednostem, totiž jak se zapojit do skupiny vrstevníků, jak nebýt stále středem pozornosti, jak spolupracovat a jak se prosazovat.

Úkolem a cílem předškolního vzdělávání je, doplňovat rodinnou výchovu, pomáhat zajistit dítěti prostředí s dostatkem přiměřených a vhodných podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení. Má obohacovat denní program dítěte a poskytovat dítěti odbornou péči v průběhu jeho předškolních let. Mělo by jej ovlivňovat v tom nejlepším slova smyslu tak, aby čas prožitý v mateřské škole byl pro dítě radostí, příjemnou zkušeností a zdrojem dobrých a spolehlivých základů do života a vzdělávání. Mělo by usnadňovat dítěti jeho další životní i vzdělávací cestu. Jeho úkolem je proto rozvíjet osobnost dítěte, podporovat jeho zdravý a tělesný rozvoj, osobní spokojenost a pohodu, motivovat je k dalšímu poznávání a učení, napomáhat mu v chápání okolního světa, učit dítě žít ve společnosti ostatních a přibližovat mu hodnoty a normy touto společností uznávané.

Vzdělávání v mateřské škole se maximálně přizpůsobuje vývojovým a sociálním potřebám dětí této věkové skupiny a dbá, aby tato vývojová specifika byla při vzdělávání dětí v plné míře respektována. Proto by mělo nabízet vhodné vzdělávací

---

¹⁷ JUNGWIRTHOVÁ, *Pohodoví rodiče – pohodové děti*, s. 135

prostředí, pro dítě zajímavé, podnětné, obsahově bohaté, vstřícné, v němž se dítě může cítit bezpečně, radostně, spokojeně a které mu zajišťuje možnost projevit se, bavit a zaměstnávat přirozeným dětským způsobem.

V tomto prostředí je třeba využívat spontánních nápadů, přirozeného toku dětských myšlenek a poskytovat dítěti dostatek prostoru pro spontánní aktivity a jeho vlastní plány. Dětské aktivity by proto měly probíhat především formou nezávazné dětské hry, kterou se dítě zabývá na základě svého zájmu a vlastní volby. Měly by být uplatňovány aktivity řízené i spontánní, vzájemně provázané a vyvážené, v poměru odpovídajícím potřebám a možnostem předškolního dítěte.

Dítě tím bude získávat zkušenost, kterou bude uplatňovat v praktických situacích, objevovat, zkoumat, experimentovat, všimnout si souvislostí, a užívat přitom jednoduchých znaků, pojmů a symbolů. Dále si bude klást otázky, hledat na ně odpovědi, snažit se porozumět jevům a dějům, které kolem sebe vidí, poznávat, že se může mnohému naučit a radovat se z toho, co samo dokázalo a zvládlo. Přirozenou motivací učit se nejen spontánně, ale i vědomě.

Vyvstávají však otázky, zda vše, co děláme, děláme správně. Zda naše jednání, úvahy, rozhodování a varianty k řešení problému jsme vybrali správně. Každou činnost, kterou každodenně vykonáváme, se snažíme udělat co nejlépe, dle našeho, vědomí a svědomí, našich vědomostí, schopností, dovedností a vědomě nikomu neublížit. Naopak pomáhat, podporovat iniciativu, nové myšlenky, povzbuzovat a dávat naději.

Klademe si často otázky tohoto rázu. K řešení těchto otázek nestačí jen samotné zkušenosti z praxe. Je důležité využívat vědeckých poznatků a metod. Vědní obor, který pracuje na jejich rozvoji, použitelných při řešení těchto otázek a jim příbuzným, je psychologie, která zasahuje do všech složek výchovy a může pomoci tam, kde potřebujeme:

- Poznávat děti.
- Vycházet z individuality dětí.

- Předvídat pravděpodobný vývoj dětí.
- Vysvětlovat prožívání a chování dětí.
- Působit na děti – výchova, převýchova, psychologické působení, vedení dětí při činnostech, práci, učení apod.
- Uspořádat podmínky, ve kterých děti žijí, učí se, hrají si (návrhy na úpravu okolí domů, bytů, škol, pracovišť apod.).
- Lépe poznávat sebe sama pro lepší způsob učení, práce, života, pro zdravější a šťastnější život.

Požadavky společnosti na dítě jsou zprostředkovány jak rodinou, tak mateřskou školou. Společnost má specifickou instituci, mateřskou školu, která působí na dítě a jeho vývoj. Předává dítěti kulturní dědictví, nashromážděné poznatky, zkušenosti i normy chování a jednání. Uchovává společenskou tradici. Mateřská škola ovlivňuje nejen děti, ale i celé rodiny.

Kultura a ekonomika určité země, její přírodní a společenské prostředí působí, že obyvatelé té země mají mnoho společného. Lidský život lze chápat jako soubor rozmanitých činností: od jednoduchých i složitějších dětských činností a her, přes školní čtení, psaní a počítání, sportovní a jiné zájmové činnosti, jednoduché i složitější práce až po vytváření mistrovských uměleckých děl.

Základními druhy činností jsou hry, učební činnosti, práce a činnosti ve volném čase. Ve všech činnostech probíhá určité vzájemné působení dítěte a prostředí. Pozorujeme-li např. dítě, které vystřihuje nůžkami obrázek, setkáváme se s tím, že něco z prostředí působí na dítě, to potřebuje dobře vnímat toto působení a vědět, jak na něj reagovat. Vzájemné působení dítěte s prostředím v průběhu činností lze rozvést také výčtem podmínek, které ovlivňují činnost:

- Činnost (hra, učení, práce, zájmová činnost apod.).

- Vnější činitelé (rodina, místo bydliště, mateřská škola, příroda, ekonomické podmínky apod.).
- Vnitřní činitelé (vědomosti, schopnosti, zájmy, dovednosti, vytrvalost, odpovědnost, zdravotní stav).

Hnacím motorem k aktivitě děti pro vykonávání určité činnosti je motivace. Ta dítě podněcuje, pobízí, aby něco dělal, reagoval, nebo naopak, co ho tlumí, co mu zabraňuje něco konat, reagovat. Motivace dodává dítěti energii, směr, aktivizuje ho a zároveň směřuje. Ta vychází z požadavků vyučujícího na dítě. Požadavky přiměřené jedincovým předpokladům rozvíjejí osobnost. Požadavky příliš vysoké nebo příliš nízké mají nepříznivé účinky ve vývoji jedince. Osobnost se formuje v činnostech.

Důležitým termínem je společná činnost (ve dvojicích, skupině). Společné realizování činnosti umožňuje dítěti napodobovat, získávat potřebné informace a využít instrukce zkušenějším účastníkem činnosti. Ve společné činnosti také dítě získává povzbuzení, pobídky, podporu v obtížných momentech. Získává uspokojení ze vzájemné pomoci, spolupráce, komunikace, porozumění pokud se společná činnost realizuje v příznivém emočním prostředí. Společná činnost a činnost obecně má význam jak pro dítě, tak pro dospělého. Ve společné činnosti rodičů, učitelů a jiných dospělých s dětmi se uspokojují důležité potřeby dětí i dospělých – potřeba činnosti, poznání, sociálního styku apod. Zkušenost, kterou dítě učiní do 7 let, je nesmírně důležitá. Odpovědnost při výchově dětí je nesmírná a rodiče i učitelé mají sklon obávat se trvalých účinků nesprávných postupů a jiných nevhodných vlivů. Nejvíce škody způsobuje nedostatek přiměřené zkušenosti v určitém věku.

Už před počátkem formálního vyučování, např. u pětiletého dítěte, si každý rodič či učitelka mateřské školy všimne, že dítě má už rozvinutou zvědavost, kritičnost a představivost. Víme, že za citlivého a moudrého vedení mohou být děti způsobilé k úspěšné výuce už před pátým rokem věku. Jsou schopny většího pokroku v užívání řeči, v myšlení a v praktických dovednostech, než se v minulosti předpokládalo. Vhodné prostředí není v prvních letech života přepychem, nýbrž nezbytností. Je důležité vědět, že je třeba s dítětem mluvit, že malé děti si potřebují hrát a zkoumat, že sluchové,

hmatové a zrakové zážitky jsou životně důležité, že představivost a paměť jsou důležité pro zdárný vývoj. Rodinný život, poskytující bezpečí s láskyplnou péčí rodičů, jimž může dítě důvěřovat a kteří mu umějí stanovit pravidla, má základní význam. Pochopení, proč to tak má být, dodává těmto poznatkům hloubku a posiluje motivy pro přípravu vhodných příležitostí.

„Dítě, které soustřeďuje svou pozornost na něco, co je zaujme, se učí. Kvalita zkušenosti, kterou dítě získává, je životně důležitá pro zdravý vývoj. Jak dítě vyrůstá, je postupně utvářeno vtiskováním zkušenosti v interakci s dědičností. Co je správně a dobře založeno v malých dětech, také v nich pravděpodobně zůstane. Při vytváření dovedností je důležité spojovat učení s příjemnými pocity. Radost působí jako zesilovač učení.“¹⁸

V mateřských školách si dítě vychutnává své rozvíjející se pohybové dovednosti. Je to doba, kdy děti, pokud nejsou nemocné, své možnosti neúnavně zkoumají ze všech sil. V tomto období děti snadno a s jistotou vynalézají a tvoří nejen v oblasti pohybů, nýbrž i v podobě, dramatizace, vyprávění příběhů, malování, her se zpíváním, odříkávání básniček atd. Všechny tyto činnosti rozvíjejí hrubou a jemnou motoriku. Je třeba poskytovat příležitosti na zdokonalování obou těchto oblastí.

V předškolních letech má rozhodující úlohu kvalita prostředí v němž učení probíhá. Strádání v ranném dětství samo o sobě nemá rozhodující vliv, nýbrž až spojení nepříznivých okolností. Vliv všech zážitků si děti přinášejí do mateřské školy a závisí na slovech, která znají. Děti, které žijí v nešetném a neklidném sociálním prostředí, potřebují pobyt na klidném místě, kde si mohou malovat, prohlížet si obrázky, naslouchat vyprávění a vyptávat se, aby si vyjasnily to, čemu nerozuměly.

Nutností je, klást důraz na individuální potřeby. Tou nejlepší metodou je někdy být zticha. Příliš mnoho zasahování vysvětlováním může narušovat rozkoš pozorování, čichání, cítění a naslouchání. Dnešní technická doba působí nesnáze především rodičům. Mají dopřát malému dítěti, aby si rozvinulo svůj vnitřní život denního snění a fantazie, který je zdravý a konstruktivní. Ambiciózní rodiče si mohou myslet, že

---

¹⁸ BRIERLEY, *7 prvních let rozhoduje*, s. 32

fantazijní představivost je méně důležitá než naplánované činnosti. Dítě se může uchýlovat k televizi a ta jej olupuje o příležitost vytvořit si vlastní fantazijní obrazy.

Ve výchovných programech orientovaných na dítě se zaměřujeme na rozvíjení sociálně-psychologických dovedností dětí a na kultivaci emocionálních projevů. V různých aktivitách a hrách dětí, v jejich společných činnostech lze rozvíjet sebepoznávání dětí, stejně jako důležité dovednosti pro poznávání vrstevníků a dospělých a rozšiřovat komunikativní dovednosti. Děti si rády hrají, rády hry opakují. Řada her, které běžně dospělí s dětmi hrají, obsahují prvky, které podporují rozvíjení různých dovedností.

3.5.1. Hra

Hra má hluboké kořeny nejen v nás, ale je součástí chování i většiny ostatních živočichů. V mateřské škole probíhá učení nejúčinněji prostřednictvím hry, poznávání věcí a praktických činností. Děti potřebují rozmanitou zkušenost. Hra umožňuje zkoumání, objevování, poznávání, představivost, dává určitá pravidla apod. Má velmi důležitý a pozitivní vliv na rozvoj osobnosti dítěte. Zlepšuje řeč, rozumové schopnosti dítěte, zdokonaluje jeho tělesné dovednosti a připravují základy pro rozvíjení citových vztahů.

„Nenjen v běžném životě, ale i v různých hrách přicházejí děti do styku s různými rolami a seznamují se tak nejen s tím, jak se lidé vystupující v těchto rolích chovají, ale i s tím, jaké chování je od nich očekáváno. Dozívají se od dospělých, co je ve společenství lidí považováno za správné, a naopak chybné. Tady se také začínají dozvídat o tom, jaké jsou a jaké by být měly.“¹⁹

Většina dětí ve věku přibližně pěti let však již rozlišuje mezi „prací“ a hrou. Při pozorování chování lze naměřit rozdíly v průběhu tělesných funkcí u dětí, které si hrají, oproti dětem, které zkoumají, objevují, zkoušejí. Tyto činnosti mají odlišné úlohy. Úspěšné zasahování má klíčový význam, má-li se hra plně rozvinout. Předčasný zásah může narušit učení, neboť dítěti musí být dopřána možnost dělat tytéž věci stále znovu.

---

¹⁹ PELIKÁN, *Hledání těžiště výchovy*, s. 46

Pokud jde o čas, děti by neměly být honěny z jedné činnosti do jiné, stávají se pak roztěkanými a ukvapenými. Poskytnout dostatek času neznamená však ponechat děti ve vzduchoprázdnu. K nezbytným podmínkám patří zasahování a prostředí k činnosti. Soustředěnost a touha uspět jsou důležitými složkami a hodnotami hry.

Prostředí třídy mnoha mateřských školek podněcuje k představám, experimentování a povídání. Pro získání a uchování dobré pohybově zrakové koordinaci je podstatná neustálá činnost zkoumání a objevování. Dítě se neučí z pasivně vnímané rozmanitosti zážitků, nýbrž z výsledků činů, které samo iniciovalo. Z praktických důvodů je důležité poskytnout dětem co nejvíce smyslových zážitků tím, že mají kolem sebe mnoho věcí, které mohou zkoumat.

Hra může u dětí rozvíjet schopnost myslet bez vnějších podnětů. Děti do věku pěti let dokážou opravdu myslet pouze jednáním, nasloucháním, hleděním, dotýkáním apod. Dítě např. ve hře někoho napodobuje (rodiče, učitele apod.), což je krokem ke schopnosti spolupracovat. Postupně pomáhá dítěti naučit se, jak lépe zvládat konfliktní situace, protože začne trochu chápat, jaké to je být v kůži někoho jiného.

Odpovědi na mnohé otázky o úloze hry a herních činnostech ve vývoji můžeme nalézt pouze pečlivým pozorováním dětského chování. Je však vhodnější připomenout důležitost každodenních potřeb malého dítěte než se upínat na nějaký vzdálený teoretický cíl, kterému dítě nerozumí, a pro ně nemá žádný význam. Hra ve všech svých podobách může sloužit potřebám dítěte a napomáhat jeho vývoji nějakým dosud neznámým způsobem. Potřeby a zájmy dítěte, které se uspokojují a uplatňují při hře, se nerozvíjejí v kontaktu s přírodním, ale především společenským prostředím.

Všechny druhy her nabízené mateřskou školou či rodiči, by měly mít pozitivní vliv na rozvoj dítěte, neboť jsou důležité pro rozumový, citový a fantazijní vývoj dítěte a mohou být nezbytným krokem k dalšímu vývojovému stadiu. Dítě denně čerpá doma, na ulici i v mateřské škole ze své paměti, aby přemýšlelo a učilo se rozhodovat. To vše se děje prostřednictvím řady činností, které počínají v předškolním věku a získávají pevné základy v prvních letech školy. Pokud máme dítěti umožnit optimální vývoj, je

nutno poznat jejich zvláštnosti a podporovat je. Je spravedlivé zacházet s odlišnými jedinci odlišně, pokud se s každým zachází tím nejlepším způsobem.

„Kontakt s vrstevníky ve skupině (ať se jedná o partnery v témže vývojovém stadiu, partnery více nebo méně pokročilé) je v předškolním období také důležitý. Skupinová hra totiž vyžaduje od dětí, aby se dokázaly vzdát svých bezprostředních přání, pokud na tom závisí úspěšné pokračování hry.“²⁰

V socializačním procesu dítěte připadá významná úloha hře. Pokud bychom chtěli celé období předškolního věku jednoznačně označit, mohli bychom mluvit nejspíše o období hry, která se v této době stává hlavní činností dítěte. Výrazně ovlivňuje nejen fyzickou, ale i psychickou oblast dítěte. Napomáhá rozumovému a účelnému životu. Vede k osvojení dovedností, které jsou pro život užitečné, napomáhá k obnově sil, k zotavení a k uvolnění i k překonání sociálních nároků.

Vezmeme-li hru z druhého pohledu, zdůrazňuje, že má smysl sama o sobě. Různé hry za různých okolností mohou mít rozdílný konkrétní význam pro společnost i pro jedince. Příkladný význam hry vidíme zejména i pro nemocné dítě, hospitalizované, podrobené různým diagnostickým a terapeutickým výkonům. Hra pomáhá dítěti překonat takové události, které neumí pochopit rozumem.

Ani v rodině, ani v mateřské škole, ani v nemocnici nelze hru rozvíjet tak, že ji dětem nařídíme nebo že jim vnutíme svoji organizaci. Lze ji však rozvíjet a podporovat tak, že hru umožníme, že si hrajeme s dítětem jako jeho společníci, ponecháme mu volnost a iniciativu – a tak ji pomáháme obohacovat, kultivovat a stupňovat. Je to také cesta k dobrému porozumění vnitřnímu světu dítěte, k pochopení jeho starostí, konfliktů, obav i radostných prožitků. Rodiče nebo vychovatelé tedy nejlépe svému dítěti porozumí, když se co nejčastěji připojují k jeho hře a nechávají se vést jeho vlastní iniciativou. Hra způsobuje dítěti příjemný pocit. Umožňuje dítěti poznat rozmanité společenské situace, společenské vztahy, osvojovat si slovní systém, lidské způsoby myšlení a chápání světa.

---

²⁰ BRUCEOVÁ, *Předškolní výchova*, s. 132

PRAKTICKÁ ČÁST

4. VLIVY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA DÍTĚ V MATEŘSKÉ ŠKOLE

V této práci bych se ráda pokusila nastínit vývojový posun předškolního dítěte v mateřské škole v průběhu jednoho roku. Vzhledem k tomu, že předškolní období dělíme na tři věkové skupiny, což je od 3 – 4 let, 4 – 5 let a 5 – 6 let, zaměřila jsem se na věkovou skupinu 3 – 4 let. Během každého roku předškolního období dochází ke zdokonalování a postupnému rozvoji jednotlivých stránek osobnosti dítěte.

Nejdůležitějším prvkem při vstupu do mateřské školy v tomto období je adaptace dítěte do nového prostředí mezi nové, neznámé lidi. Tento proces by měl probíhat, co nejšetrněji. Je to nesmírná změna v jejich dosavadním životě, a to nejen pro děti, ale i pro jejich rodiče. Mnoho neznámých lidí, povinností, pokynů a veškeré dosavadní jistoty jsou nyní v troskách. Každé dítě je jiné a proto změna může být pro něj veliký problém nebo naopak velká radost. Zkušenost však říká, že ve většině případech jsou děti nejisté, ostražitě, bojácné apod.

Základem je trpělivost, klidné vystupování, respektování se navzájem (učitelky – rodiče – děti). Rodiče znají nejlépe potřeby svého dítěte a dítě je zcela ztraceno v „novém světě“, bez jistot a pravidel, na což leckteré z nich reaguje vztekem, pláčem, nemluvností, hysterií, ničením hraček apod.

Jedním z důležitých vývojových procesů dítěte předškolního věku patří vnímání. V tomto období je dítě hodně zvědavé, rádo se směje. Zdokonaluje se sluchové vnímání. Žije přítomností a pomocí opakujících se dějů. Aktivity, které dítě vyvíjí, nejsou samoúčelné, ale mají svůj význam a umožňují dítěti prosadit se ve skupině vrstevníků.

Každé toto věkové období má svá vývojová specifika a normy, kterými se vyznačují. Vstupem do mateřské školy začíná nová životní etapa dítěte, kde dochází ke vzájemné interakci mezi vrstevníky. Je zakončením etapy ranného dětství, je to fáze aktivity a iniciativy, tělesný vývoj je pomalejší a pokračuje zrání CNS. Dítě je snadno

ovlivnitelné, uvědomuje si samo sebe. Rádo si vymýšlí, formuje se záměrná paměť, rozvíjí se hrubá motorika.

Děti se učí novým pohybovým dovednostem, jsou obratnější, šikovnější apod. Toto období je označováno „Zlatým věkem hry“. Hlavním znakem je spontánnost, bohatost, tvořivost apod. Hra je jako potřeba a zábava. Ta může být uskutečňována jen za podpory rodičů či mateřské školy.

Prostřednictvím her se malé děti začínají seznamovat se základy hygieny a oblékáním, úklidem hraček, používáním lžice, stravováním apod. Samozřejmě je třeba při samotném návyku pomoc rodičů. Je důležité, aby dítě v pozdějším věku tyto dovednosti zvládalo a bylo tak připraveno na osamostatnění se pro vstup do základní školy.

Také kreslení a malování je jednou z forem zábavy, která je jednou z nečastějších činností předškolních dětí. Je to sdělovací prostředek, odraz úrovně inteligence, ukazuje vývojovou úroveň dítěte. Předpokladem je zraková kvalita, úroveň psychiky a jemné motoriky, dispozice.

Je proto nutné hledat takové činnosti, ve kterých se uplatní všechny děti, či volit práci v menší skupině dětí stejné vývojové úrovně. Znalost individuálních potřeb dítěte či celé skupiny dětí tak napomáhá učitelce plánovat a hodnotit výsledky výchovně-vzdělávacích aktivit. Užitek ze sledování dětí v mateřské škole mají i rodiče, pokud se daří postihnout pokrok ve vývoji a stanovit i další kroky v jeho rozvoji.

Vstupem dítěte do mateřské školy začíná jeho nová životní etapa, která by jej měla vést k pozvolnému a postupnému vývojovému zdokonalování a upevňování základních životních návyků, umět žít v kolektivu. Je proto důležité udržovat každodenní pozitivní atmosféru mezi všemi zúčastněnými subjekty (dětmi, učitelkami, rodiči, ředitelkou a ostatními pracovníky mateřské školy).

Mateřská škola nabízí mnoho jednoduchých činností a aktivit (přiměřeně k věku dítěte), vycházející z RVP PV (předškolní výchovy), které kladně a záměrně ovlivňují jedince a směřují jej k samostatnosti. Zásadou však je, vytvořit dítěti klidné tvořivé

prostředí, přizpůsobit se jeho potřebám a individuálním zvláštnostem. Tím dítě získává jistotu a bezpečí, které je nutné pro jeho rovnoměrný, plnohodnotný vývoj a rozvoj za podpory a spolupráce rodičů.

Předškolní vzdělávání dbá na to, aby vývojová specifika dětí byla v plné míře respektována. Prostředí mateřské školy by mělo být podnětné, obsahově bohaté, vstřícné, zajímavé, ve kterém se dítě cítí spokojeně a radostně a které mu zajišťuje možnost hrát si, bavit se a projevovat se přirozeným způsobem.

Zde by měly být uplatňovány spontánní i řízené aktivity, které jsou vyvážené a vzájemně provázané, odpovídajícím možnostem a potřebám dítěte předškolního věku. Dítě tím získává zkušenosti, objevuje mnoho nového, experimentuje, začíná si uvědomovat souvislosti. Důležitá je vhodná motivace, která by měla dítě zaujmout pro danou činnost.

4.1. Osobnost učitelky mateřské školy

Učitel ve všech typech a stupních škol se podílí na vytváření hodnotových systémů dětí a žáků, ovlivňuje jejich zájmy a rozvíjí jejich osobnost globálně. V tomto ohledu učitelka mateřské školy působí na děti mnohonásobně silněji než v dalších stupních vzdělávání (základním a středním), neboť v předškolním věku se zakládají dovednosti trvalého charakteru. Více než učitelé ostatních stupňů vzdělání je učitelka mateřské školy vnímána spíše jako matka než profesionál.

„Je třeba, aby ve školce vznikl dobrý tým, aby spolu kolegyně mluvily o tom, co dělají, poskytovaly si oporu. Pokud takovou podporu učitelka nemá, je na cestě k vyhoření nebo k odchodu na jiné pracoviště.“²¹

V tomto povolání je především důležitá odborná kvalifikace pro předškolní výchovu. Přestože láska k dětem by měla být východiskem při volbě povolání, přesto s láskou k dětem si učitelka mateřské školy v současné době nevystačí. Zvyšování

---

²¹ *Informatorium č.9.* Praha: Portál, 2010, s. 11

kvality učitelek po odborné stránce je jedním z klíčových cílů vzdělávací politiky ve většině vyspělých zemí.

Každá učitelka potřebuje pro dobré poznání dítěte a adekvátní podporu jeho rozvoje, poznatky z prostředí, které jej ovlivňuje a utváří jeho osobnost a tím je právě rodina. Rodina je základem pro vývoj každého jedince a současně je také základním článkem struktury lidského společenství. Bez spolupráce rodičů nelze dosahovat dobrých výchovných a vzdělávacích výsledků.

4.2. Charakteristika hodnocení projevů dětí

V této práci jsem se zaměřila na předškolní věk, na období 3 – 4letých dětí, kde jsem využila metodu pozorování, rozhovoru a slovních projevů. Metody jsem využila v průběhu jednoho roku, při každodenním kontaktu s dětmi. Zaměřila jsem se na třídu o patnácti dětech, ale speciálně jsem sledovala jen deset dětí. Po třech měsících jsem vždy hodnotila a zdokumentovala u jednotlivého dítěte jen to, co u něj bylo nejvýraznější či nejslabší. V průběhu roku se děti seznamovaly s prostředím mateřské školy, učily se různým sebeobslužným činnostem a byly jim nabízeny aktivity na podkladě RVP PV řízené i volné, které byly zaměřeny na osobnostní rozvoj dítěte. Hodnotila jsem spolupráci s rodiči a jejich vliv na dítě. Vzájemné prolínání rodiny a mateřské školy. Závěrem jsem zdokumentovala kresby daného vývojového období, ve kterém by se měl odrážet vývojový posun dítěte.

4.3. Metoda pozorování a rozhovoru

- Pozorování patří mezi základní metody poznávání chování dítěte; může být strukturované, či nestrukturované (bez předem vytvořených obsahových kategorií), jednorázové, či opakované, zaznamenávané, či náhodné, zúčastněné (sami jsme v interakci s dítětem), či nezúčastněné (pozorujeme dítě v pedagogické situaci, kterou sami neorganizujeme). Důležitý cíl pozorování, což znamená, za jakým účelem se sledování uskutečňuje. Nutná je příprava na pozorování. Např. při strukturovaném

pozorování, které předpokládá vytvoření obsahových kategorií pro sledované jevy, je vhodné postupně si všímat pouze jednoho prvku chování, neboť pak se můžeme na daný jev lépe koncentrovat.

Sledování dětí při hře poskytuje cenné údaje o prožitcích dítěte, jeho aktuálním psychickém rozpoložení, zkušenostech, neboť kromě jiného je hra prostředkem sebevyjádření. Sledujeme preferenci typů her, hraček i to, jak je dítě ve hře schopno spolupracovat a komunikovat s vrstevníky, podřizovat se pravidlům apod.

Kombinace pozorování dítěte při hře s možností intervence dospělého při této hře, s navozením herní situace je dobré pro poznání silné stránky i rezervy vývoje dítěte. Cílem může být určení blízkých vývojových možností každého jedince.

- Rozhovor je náročná metoda. Měli bychom vědět, na co, jak a kdy se ptát. U dětí předškolního věku je rozhovor diskutabilní. Měli bychom proto rozhovor vést adekvátně k věku a komunikačním dovednostem dítěte a i jeho schopnostem pochopit to, na co se ho dotazujeme.

Ve vztahu k dítěti je nutno vést s ním rozhovor nenásilnou formou. Reagovat na dětskou bezprostřednost. Využít hry, dětské spontánnosti, chuti vyzpovídat se a dobrovolně se rozpovídat. Rozhovor může být strukturovaný (předem připravené otázky), či nestrukturovaný (volný), zvláštní formou rozhovoru je anamnestický rozhovor (údaje o vývoji dítěte).

4.4. Dětská kresba

Prostřednictvím kreseb a dalších výtvorů dětí můžeme provést určité hodnocení dětí, neboť nám umožňují usuzovat na vývojové charakteristiky dítěte a jeho osobnostní prožitky. Po formální stránce si můžeme všímat, jak kvalitní je provedení produktů, a můžeme posoudit, zda se v nich projevují dovednosti úměrné věku dítěte. Po obsahové stránce můžeme zase sledovat, co a proč je zobrazeno. Kresba nám může sloužit, jako diagnostický prostředek. (Dětskou kresbu jsem využila ve své DP k hodnocení vývoje dítěte v MŠ. Výsledky kreseb dětí jsem zakomponovala do přílohy své DP).

4.5. Případové studie

Janička

Janička žije v netradičním rodinném zázemí. Je jedináček. Rodiče nejsou oddáni, ale žijí spolu. Snaží se jí vytvořit pohodové zázemí. Lze usuzovat s každodenního setkání s rodiči. Zvláštností této rodiny je, že otec je hluchoněmý, matka ani Janička ne. Vzájemné vztahy se zdají být bezproblémové. Spolupráce s nimi je vždy pohodová a vstřícná.

1. etapa

Při počátečním vstupu do mateřské školy měla Janička problémy s adaptací. Byla zde značná závislost na rodičích. Nechtěla se zapojovat do kolektivních činností, hrála si sama, přestože se kamarádům nevyhýbala. Dožadovala se stále rodičů. Při sebeobslužných činnostech se odmítala oblékat, uklízet hračky apod. Při komunikaci s dospělými odmítala odpovídat. Projevovala obavy, byla nejistá, až nedůvěřivá, přecitlivělá.

2. etapa

Je neprůbojná, někdy plačtivá, pohodlná, až lenivá. Ráda pozoruje ostatní, ale někdy se snaží do kolektivu zapojovat. Do nabízených činností se již snaží více začleňovat. Do některých činností se nezapojuje proto, neboť má obavy, že to nezvládne. Zapamatovat si text písničky či básničky (i jen pár slov), je pro ni velmi obtížné. Má stále problém se sebeobslužnými činnostmi, odmítá se oblékat. Základní barvy zatím nezvládá. Ráda celkem slušně kreslí (přiměřeně k věku).

3. etapa

Je již samostatnější aktivnější a snaživá. Více se zapojuje do kolektivu, vyhledává kamarády. Do nabízených činností se zapojuje s elánem a s radostí, je komunikativnější a veselejší, živější. Základní barvy zvládá. Ve svém projevu je jistější, sama si dokáže o něco říci. Začíná se více pohybově projevovat. Nejvíce ji zajímají hry na domácnost, hraní na rodinu a hraní s panenkami. Různé jednoduché skládanky ji dělají potíže.

Shrnutí

Janička během roku udělala značný pokrok. Vstup do mateřské školy byl pro ni sice obtížnější, ale trpělivostí, vlídným přístupem získala jistotu a začala důvěřovat novému prostředí, kde si našla kamarády a začala ráda chodit do mateřské školy.

Honzíček

Honzíček žije jen s matkou a o mnoho let starším bratrem. Otce nezná, nestýká se s ním. Dle vyjádření matky, otec o syna neprojevuje žádný zájem. Starší bratr svým způsobem nahrazuje otce. Někdy Honzíčka vyzvedává nebo jej přivádí do mateřské školy. Matka je velice komunikativní, projevuje velký zájem o každodenní informace o tom, jak tráví její syn čas v mateřské škole. Přesto působí velmi ustaraně a vyzařuje z ní nervozita.

1. etapa

Jeho vstup do mateřské školy byl naprosto neutrální. Nevyjadřoval žádné pocity, spíše rezignaci. Byl velmi nenápadný, klidný, nemluvný. Někdy až lítostivý. Mluvil potichu a špatně vyslovoval určitou hlásku. Do společných činností se zapojoval. Bylo však zapotřebí jej stále povzbuzovat, dodávat mu odvalu, opakovat pokyny, neboť se špatně soustředil i na značně malou chvíli. Byla nutná zvýšená kontrola nad jeho vykonávanou činností. Někdy projevoval známky tvrdohlavosti.

2. etapa

Snaží se více mluvit, jeho projev je stále klidný, neprůbojný. Začal náhle odmítat stravu ve školce. Vyžaduje krmení nebo odmítá jíst úplně. Po rozhovoru s matkou jsme neshledali důvod této změny. Do všech činností se zapojuje. Jeho chování někdy působí až rezignovaně. Pochvala jej motivuje. Snaží se být samostatnější. Někdy přecitlivělý. Při pohybových činnostech je nejistý. Základní barvy pozná s jistotou jen dvě. Dokáže rozpoznat a pojmenovat velikosti (velký – malý – nejmenší - největší).

3. etapa

Projevuje se jakási „potutelnost“ (nenápadně pošťuchuje, až ubližuje dětem). Je však pomalý. Pohybovým aktivitám se snaží vyhýbat, jen pozoruje, je nejistý. Zlepšila se samostatnost v sebeobslužných činnostech (uklizení hraček, oblékání). Má snahu více komunikovat, sdělovat svoje potřeby dospělým. Začal opět samostatně jíst. Při manipulaci s různými stavebnicemi či skládkami je trpělivý a snaživý. Rád pracuje s modelínou. Ve výslovnosti změny nenastaly.

Shrnutí

Získal větší sebejistotu mezi vrstevníky. Přestože jeho komunikace a spolupráce dosáhla vývojového posunu, přesto není značně výrazná. Jeho zájmem jsou jednoduché skládky, které celkem dobře zvládá.

Pavlík

Pavlík pochází z funkční, velmi vzdělané rodiny. Rodiče projevují maximální zájem o syna. Spolupráce s nimi je velmi aktivní. Ve vztahu k synovi jsou značně benevolentní. Lze vypožorovat, že má Pavlík někdy „poslední slovo“, což se pak někdy projevuje v průběhu docházky do mateřské školy.

1. etapa

Byl značně závislý na rodičích, a tím jeho adaptace na nové prostředí mateřské školy složitější. Byl velmi dětský, pomalý, tichý, neprůbojný, až bojácny. Odmítal odpovídat na dotaz. Rodiče však tvrdili, že v domácím prostředí je velmi komunikativní. Do činností se zapojoval jedině při povzbuzování učitelky, ale jen někdy. Spíše jen pozoroval a odmítal si hrát. Takto vydržel celkem dlouhou dobu.

2. etapa

Mluví velmi tiše a málo. Odpovídá jen když chce, přesto je jeho odpověď překvapující. Do všech činností se již zapojuje, někdy odmítá pohybové aktivity. Nerad cvičí. Více pozoruje děti při pohybu. Je velmi chápavý. Dokáže určit všechny barvy,

nejen základní. Poznává i základní tvary (kruh, čtverec, trojúhelník). Určí velikost – malý, menší, nejmenší, největší a číselnou řadu 1 – 3.

3. etapa

Klidný, tichý, nenápadný. Bystrý a přemýšlivý. Někdy má sklon k tvrdohlavosti. V sebeobslužných činnostech je nutná důslednost, je pohodlný. Zde se projevuje benevolentnost rodičů (vypozorováno při vzájemné komunikaci, rodiče - syn). Do pohybových aktivit se stále, ne vždy zapojuje. Rád jen pozoruje. Zajímá se o obrázkové knihy, které zkoumá a rád si povídá o tom, co vidí. Nemá rád, když je více dětí pohromadě, odchází do ústraní, spíše samotář. Má dobrou paměť.

Shrnutí

Jeho začlenění do kolektivu dětí v mateřské škole má pozvolný průběh. Bylo nutné citlivé a nenásilné působení. Důležité bylo respektování jeho individuálních potřeb.

Alenka

Je to děvčátko, které má velmi dobré rodinné zázemí. Má jednoho staršího sourozence, který také chodil do stejné mateřské školy, jako Alenka. Zde fungují i prarodiče a všichni společně se podílí na její výchově, což Alenka někdy dokáže plně využít ve svůj prospěch a dá to velmi znatelně najevo. Rodiče jsou si toho ale vědomi (vypozorováno i během hovorů s rodiči). Spolupráce mezi rodiči a mateřskou školou je bezproblémová.

1. etapa

Byla velmi citově závislá na rodičích. Zpočátku velké problémy s adaptací. Několik týdnů skoro každodenní pláč při vstupu do mateřské školy. Postupně si začala zvykat, až se jí školka stala samozřejmostí. Byla velmi živá, někdy až tvrdohlavá. Přemýšlivá. Začala se zapojovat do všech činností. Celkem samostatná.

2. etapa

Kolektivní, snaží se prosadit, někdy příliš hlučná. Je samostatná v oblékání. Chápavá a aktivní. Poznává skoro všechny barvy, nejen základní. Je schopna určit základní tvary (kruh, trojúhelník a čtverec). Číselnou řadu 1 – 3 zvládne.

3. etapa

Velmi aktivní a pohyblivá. Snaží se v kolektivu velmi prosazovat, až skoro organizovat své kamarády, velet jim. Do všech nabízených aktivit se zapojuje s velkým elánem a energií. Ráda zpívá, říká básničky, má dobrou paměť a je přemýšlivá. Je samostatná. Kladně působí domluva a pochvala, která je velkou motivací ke splnění zadaných úkolů. Pokárání snáší hůře, chce vynikat a být nejlepší. Někdy tvrdohlavá.

Shrnutí

Přestože její nástup do mateřské školy byl složitější, přesto byl pro ni velmi důležitý pro to, aby se dokázala přizpůsobit vrstevníkům, podřídit se, naučit se žít v kolektivu dětí, nejenom v rodinném prostředí.

Barborka

Rodinné zázemí Barborky se jeví jako velmi spořádané (vyzozorováno při jednání s rodiči), soudržné. Dle projevů Barborky se zdá, že je jí věnována velká péče. Má mladší sestru, ke které má hezký vztah. Komunikace s rodiči je velmi vstřícná.

1. etapa

Adaptace nebyla jednoduchá. Snažila se statečně překonávat odloučení od rodičů a přizpůsobovat se novému prostředí, novým kamarádům. Byla velmi citlivá, až precitlivělá. Měla hned od počátku dobrou slovní zásobu i pěkně mluvila bez vady řeči. Chytrá, přemýšlivá. Měla dobrou paměť. Při nástupu do mateřské školy již znala písničky, se kterými se děti teprve seznamují v průběhu docházky do školky. Vše začala dělat se zájmem a se zaujetím v rámci nabízených aktivit. Jinak při volných hrách, spíše

pozorovala děti, co dělají. Byla od začátku samostatná. Velmi pěkně kreslila (přiměřeně k věku).

2. etapa

Klidná, neprůbojná. Stále se mnoho do kolektivu nezapojuje, spíše vyhledává dospělé a ráda si s nimi povídá a sděluje jim své zážitky. Do nabízených činností se vždy zapojuje. Ráda kreslí. Chytrá a celkem samostatná při oblékání. Někdy pohodlnější při úklidu. Poznává všechny barvy i základní geometrické tvary, rozdíl velikostí - nejmenší až největší. Počítá 1 – 5.

3. etapa

Je stále spíše samotářská, hraje si raději sama a zřídka si hraje s kamarády. Je bystrá, rozumná a přemýšlivá. Stále velmi citlivá, fixovaná na matku. Volný čas hodně využívá ke kreslení, kde ráda znázorňuje vždy některého z rodinných příslušníků. Především nejvíce matku a její mladší sestru. Dokáže srozumitelně a plynule popsat obrázek nebo děj.

Shrnutí

Barborka je nesmělá, ale vlídným přístupem, vhodnou motivací a pochvalou se zdárně vypořádala s novou životní situací, s novým prostředím, kolektivem vrstevníků a novými dospělými.

Ivánek

Ivánek má velmi starostlivé rodiče, až příliš starostlivé, kteří někdy hledají problém u ostatních a nechtějí slyšet, že by mohl být problém v synovi. Při jednání s nimi je důležitá taktnost v podávání informací o jejich synovi. Je zapotřebí, aby vhodným způsobem byli seznamováni s chováním jejich syna. Velmi lpí na synovi, kterému se snaží příliš „umetat cestičku“, neustále jej omlouvat (vypozorováno z chování a jednání rodičů). Mají staršího syna, který také chodil do stejné mateřské školy jako Ivánek a jejich přístup k výchově byl stejný.

1. etapa

Na počátku byly značné problémy s adaptací. Vzteká se, vyhrožoval a plakal při vstupu do třídy v mateřské škole. Choval se bojovně a útočně. Odmítal jídlo. Někdy byl tvrdohlavý a urážlivý. Bylo nutné stálé vysvětlování, pochvala a povzbuzování. Do činností se však překvapivě snažil zapojovat. Neměl velkou jistotu při komunikaci s ostatními, bál se odpovídat. Byl pohodlný, což se projevovalo především v oblékání.

2. etapa

Začíná být více kolektivní, učí se žít mezi dětmi, přizpůsobovat se jim. Někdy i usměvavý. Pochvala jej motivuje. Nyní snaživý i v oblékání. Lepší komunikace. Barvy zatím nezvládá, ale pozná základní geometrické tvary (kruh, čtverec, trojúhelník). V pohybových aktivitách je neobratný.

3. etapa

V kolektivu se neprosazuje, ale vyhledává dominantnější typy dětí. Je spíše bojácný. Má strach z neúspěchu. Jeho reakcí na výtku je tvrdohlavost a urážlivost. Jeho zálibou je kreslení. Velmi pěkně a pečlivě vybarvuje. Při výtvarných činnostech si dává záležet. Je trpělivý. Pochvala má velmi dobrý a pozitivní účinek. Motivuje ho k větším výkonům. Je však opatrný, nerad se pouští do konfliktu s vrstevníky.

Shrnutí

Ivánek během roku udělal v chování veliký pokrok. Na počátku se nechtěl smířit se skutečností, že je v mateřské škole. Postupně ale docházel k tomu, že existuje i jiné prostředí než rodina, ve kterém může poznat nové kamarády a mnoho zajímavého.

Jaroušek

Jaroušek je jedináček, má starší, velmi vzdělané rodiče. Dle rozhovorů s nimi i při sledování jednání se synem lze usoudit, že jsou velmi trpěliví a snaží se poskytnout, co největší péči svému synovi. V průběhu roku mu byla diagnostikována porucha autistického spektra. Rodiče se s tímto faktem těžko vyrovnávají. Výhodou pro

Jarouška je, že je ve třídě mateřské školy s malým počtem dětí a lze mu věnovat zvýšenou individuální péči.

1. etapa

Adaptace Jarouška byla velmi obtížná. Na počátku matka zůstávala první dny s Jarouškem ve třídě, neboť se nechtěl od ní odpoutat a ona jej nechtěla opustit. Poté s ním začala těžká spolupráce (nerozuměl a nechápal základní pokyny). Nesamostatný. Špatná komunikace. Do činností se nezapojoval (slova nechápal). Při otázce odpovídal stejnou otázkou, opakoval slova. Bylo nutné mu věnovat stálou zvýšenou pozornost a dohled. Každou činnost (např. dovést na toaletu, stáhnout kalhoty, posadit na toalet. mísu, obléci kalhoty, umýt ruce – nevěděl, že má dát pod tekoucí vodu ruce, jen ji se zájmem pozoroval, jek teče apod.) bylo potřeba s ním osobně vykonávat.

2. etapa

Na určité každodenní pokyny reaguje, že ví, o co jde, ale vzápětí úkon dokončí jen za vedení a pomoci učitelky. Velmi náročná komunikace. Nechápe obsah otázky a většiny pokynů. Při výtvarných činnostech působí, že neví, co dělá (např. při kreslení na papír se vůbec nedívá, co dělá, ale pozoruje okolí). Když jej zaujme určitá věc (hračka, papír, kniha apod.) dokáže ji delší dobu pozorovat nebo s ní manipulovat. Výrazné pohybové prvky, slova, zpěv v rámci výchovně vzdělávacích činností, ho vždy zaujmou natolik, že náhle radostí poskakuje a nesouvisle vykřikuje – tím velmi narušuje průběh činností. Nedokáže chvíli sedět, vyskakuje, poskakuje a běhá po třídě. Je nutné stále opakovat pokyny a ihned je spojovat s daným úkonem. Není schopen ani snahy oblékat se. Při stolování je nutná stálá dopomoc učitelky. Trpělivost, neustálý dohled, opakování, procvičování je nutné stále uplatňovat u Jarouška.

3. etapa

To, co je psáno ve druhé etapě, celkem odpovídá současnosti. Navíc poslední dobou začíná být více pohyblivý a neklidný. Dokáže určitou dobu na jednom místě vykonávat určitý pohyb (např. bouchání do stolu, dětským kočárkem přejíždět přes překážku, která vyvolává značný hluk apod.). Na otázku většinou reaguje nesouvislou odpovědí. Nerozumí, nechápe slova. Dokáže si nyní odnést talíř od oběda na dané místo (každodenní celoroční opakování). Oblékání nezvládá. Je stále nutno vše opakovat,

ukazovat a zdůrazňovat určité pokyny. Je nutné jej stále sledovat pomáhat mu při plnění daného úkolu.

Shrnutí

Jaroušek značný pokrok neudělal, přestože mu byla věnována maximální péče, která byla velmi náročná. Při komunikaci s ním se nikdy nedívá ani nepodívá do očí, těká neklidně pohledem ze strany na stranu. Ostatní děti v kolektivu si na něj celkem zvykly a berou jeho chování, jako samozřejmost. Nevyhýbají se mu.

Martínek V.

Martínek pochází z dvojčat. Jeho sestra chodí do stejného kolektivu mateřské školy. Jsou na sebe značně fixováni, vzájemně se doplňují. Je hodně také fixovaný na matku. Má velmi dobré rodinné zázemí. Rodiče (především matka) jsou velmi komunikativní a vstřícní. Je s nimi výborná spolupráce. Projevují zájem o dění v mateřské škole.

1.etapa

Klidný a celkem samostatný. Přemýšlivý. V kolektivu se mnoho neprosazoval, spíše se jevil, jako pozorovatel. Při vstupu do mateřské školy se zpočátku choval nedůvěřivě. S dospělými odmítal komunikovat. Vlídým a klidným přístupem se postupně nedůvěra odstraňovala. Byl snaživý, nabízeným činnostem se nevyhýbal. Zpočátku měl problémy s pomočováním ve spánku při odpoledním odpočinku na lehátku v mateřské škole. Situaci zvládal v pohodě (netrápil se tím). Postupně i toto přestalo. Jeho oporou zde byla jeho sestra (dvojče).

2.etapa

Více se zapojuje do kolektivu. Začíná spolupracovat s kamarády. Zajímá se o každou nabízenou činnost. Celkem samostatný v sebeobslužných činnostech. Neprůbojný. Při pochvale je snaživý. Poznává skoro všechny barvy, nejen základní. Umí počítat po jedné do šesti. Velmi rád zpívá s chutí a radostí.

3.etapa

Citlivý, kolektivu se nevyhýbá, snaží se někdy prosazovat, ale mnoho se mu to nedaří. V tomto okamžiku hledá oporu u své sestry (dvojčete), která se mu vždy snaží pomoci. Je velice aktivní při nabízených činnostech a stále je i vyžaduje. Nejvíce projevuje zájem o písničky nebo hudebně pohybové hry. Má velmi dobrou paměť, je rozumný a snaživý. Poznává základní geometrické tvary, všechny barvy (nejen základní) a dokáže počítat po jedné do deseti.

Shrnutí

Během těchto etap udělal Martínek značný pokrok. Díky působení dospělých a celého kolektivu vrstevníků se z nedůvěřivého, nesmělého a neprůbojného chlapce stal veselý a spokojený jedinec, který rád chodí do mateřské školy.

Petruška V.

Petruška má velmi dobré rodinné zázemí. Mateřskou školu navštěvuje společně se svým sourozencem (dvojčetem). Mají spolu velmi hezký vztah. Jeden bez druhého nemůže být. Petruška je v sourozeneckém vztahu dominantnější a samostatnější. Rodiče jsou velmi komunikativní, dobře spolupracují. Svým dětem se velmi věnují a snaží se být vůči nim přísní a zároveň spravedliví.

1.etapa

Klidná, usměvavá, někdy trochu náladová. Do nabízených činností se vždy zapojovala s elánem. Velmi pěkně mluví. Rozumná. V kolektivu se mnoho neprosazovala. Někdy až stydlivá. Měla vždy potřebu ochraňovat svého bratra (dvojče) před celým kolektivem dětí a snažit se mu radit, co má a co nemá dělat. Přemýšlivá.

2.etapa

Pohodová a samostatná. Někdy nerada uklízí hračky. Je proto někdy zapotřebí ji více povzbuzovat a motivovat. Velmi pěkně mluví. Do každé činnosti se ráda a s chutí zapojuje. Poznává všechny barvy, nejen základní, dále geometrické tvary (základní) a dokáže počítat po jedné do šesti.

3.etapa

Bystrá, chytrá, rozumná. Velmi pěkně a souvisle mluví. Její oblíbenou činností je kreslení. Má výbornou paměť na básničky. Dokáže celkem slušně vyprávět krátký příběh či pohádku, kterou slyšela. Ráda vypravuje svoje osobní zážitky z domova. Je samostatná v sebeobslužných činnostech. Zvládne počítat do desíti. Velmi ráda si hraje na rodinu a snaží se k tomu organizovat ostatní děti, kterým určuje, čím budou. Ostatní děti se jí snaží vyhovět.

Shrnutí

Petruška udělala během tohoto období výrazný pokrok. Z počátku byla nesmělá. V kolektivu se postupně uvolňovala a dodávala si odvahy. Dosáhla zdravého sebevědomí, čímž si získala některé kamarády. Je hloubavá, což se projevuje i v prohlížení obrázkových knížek, kde komentuje, co vidí nebo, co by to mohlo být. Má velkou fantazii.

Radeček

Radeček má velmi mladé rodiče. Při jednání s nimi působí, že pro ně „rodičovství není tak složitá „věc“. Snaží se pečovat o syna nejen materiálně, ale i po psychické stránce. Vyplývá to vždy při rozhovoru s nimi. Synovo problémy, které se pak během docházky do mateřské školy vyskytovaly a vyskytují, berou překvapivě s úsměvem. Jeho hyperaktivitu vzali s nadhledem, nepřipouští si problém. Při jednání jsou vždy slušní, přesto vždy působí, že Radečkovu problém není tak velký.

1.etapa

Jeho první vstup do třídy v mateřské školy byl ohromující. Vběhl do třídy, okamžitě zapomněl na rodiče, rozházel všechny hračky a neustále se válel po zemi a strkal do dětí. Měl obrovskou energii a vůbec nereagoval na pokyn. Velmi špatně mluvil, byl problém se s ním domluvit. Neustále se projevoval náhlými bezdůvodnými výkřiky. Odmítal chodit na toaletu (neudržel stolicí), vždy se běžel někam schovat (např. pod stůl). Nezajímal se o žádné činnosti, nevydržel chvíli sedět v klidu. Naprosto nezvládal sebeobslužné činnosti, ani neměl snahu. Utíkal od jídla, které

i odmítal. Byla s ním velmi náročná práce. Neustálé domlouvání, důslednost a velká trpělivost byly hlavním prostředkem k ovlivňování Radečka.

2.etapa

Stále nadměrná pohyblivost a velká energie, kterou velmi těžko zvládá. Mnoho se nezměnilo. Velmi špatná reakce na pokyn. Vnímá, rozumí, chápe, ale vzápětí neposlechne. V tomto okamžiku je nutná důslednost, čekat, dokud pokyn nesplní. Problém s odmítáním chodit na toaletu trval skoro tři měsíce. Tato situace byla neustále průběžně řešena s rodiči, aby docházku na toaletu procvičovali v rodinném prostředí. Bohužel, skutečně, až po třech měsících nastala změna. Radečkovy reakce jsou neočekávané. Neustále neočekávaně křičí, běhá a padá na zem. Rozhazuje kolem sebe věci a má z toho radost. Je důležitá stálá individuální péče a důslednost.

3.etapa

Velké potíže mu dělá soustředit se i na velmi krátkou dobu. Rozumí, chápe, přesto si chce dělat, co chce. Nevládá sám sebe. Do činností se snaží zapojovat, ale nakonec se vždy z toho stane „běhání“ a křik po třídě. Nevydrží u žádné činnosti. Stále špatně mluví, ale lze pochopit jeho slova, co říká. Často odmítá jídlo. Jednáno s rodiči, kteří se vyjádřili, že jej není třeba nutit. V sebeobslužných činnostech je někdy projevována snaha, ale jen za přímého dohledu. Ve všem je nutná stálá důslednost.

Shrnutí

Radeček velký pokrok neudělal, přestože mu byla v mateřské škole, v malém kolektivu dětí věnována velká pozornost a péče. Není zlý ani záhudný, ale nedokáže zvládnout svoji hyperaktivitu. Problém však byl někdy mezi dětmi v kolektivu, kdy je nenechal v klidu. Postupně si ale zvykaly na jeho nevyčerpatelnou energii.

ZÁVĚR

Období předškolního věku je jedním z nejdůležitějších článků v průběhu životní etapy každého člověka. Je proto zásadní, jakým způsobem budeme dítě v tomto věku ovlivňovat, jak budeme na dítě působit. Na vytváření osobnosti dítěte se podílí mnoho faktorů, které dítě postupně „modelují“ do podoby, která bude jednou ovlivňovat druhé. Otázkou však je, jak?

V této práci jsem se zabývala problematikou vlivů (kladných či záporných), které působí na dítě předškolního věku. Práce není přímo doslovně „výzkum“. Pracuji v mateřské škole, jako učitelka, měla jsem možnost během jednoho roku sledovat vývoj a rozvoj předškolních dětí (věkovou kategorii 3 – 4 roky), pozorovat je a zaznamenávat ve třech etapách jejich pokrok.

Východiskem byl RVP PV. Všechny zkoumané děti měly v mateřské škole stejné podmínky, ale zároveň byla respektována individualita dítěte a jeho potřeby. Bylo zajímavé sledovat, nakolik je efektivní výchovné a vzdělávací působení mateřské školy. Někteří jedinci v průběhu docházky do mateřské školy udělali ve vývoji veliký pokrok a někteří jen nepatrný. Jména sledovaných dětí byla záměrně pozměněna.

Nesmíme však opomenout v této souvislosti nejzásadnější vlivy na dítě, a to je rodina. Zde jsem sledovala účinnost propojení mateřské školy a rodiny. Jednání a spolupráce s rodiči byly někdy velmi zajímavé. Pro rodiče bylo vždy důležité, aby o svém dítěti slyšeli pozitivní informace. Pokud byly záporné, bylo nutností, informaci sdělit šetrně. Ve většině případech byla komunikace s rodiči bezproblémová a projevovali snahu o co největší vzájemnou spolupráci. Někdy však výsledky spolupráce nespĺnily očekávání.

Ve zkoumané skupině byly také dvě děti se specifickými poruchami. Pro tyto děti bylo významné, že se postupně začleňovaly do kolektivu ostatních dětí, které se naopak naučily s nimi žít a braly je jako samozřejmost. Pro každého jedince je důležité, ať má problém či ne, aby byl schopen být v kolektivu, poznávat a včleňovat se do něj.

Mateřská škola je proto výborným výchovným, vzdělávacím a socializačním prostředkem. Na základě svého výzkumu a dlouholeté zkušenosti ze své práce učitelky mateřské školy doporučuji, aby všechny děti absolvovaly předškolní výchovu v MŠ, které se výrazně podílí na jejich rozvoji v oblasti společenských návyků, v oblasti jejich rozvoje vnímání, rozvoj dovednosti učit se, umět žít a spolupracovat v kolektivu. V našem případě mohu také ocenit, že v naší MŠ v rámci integrace vzděláváme také děti s handicapem, ať už jsou to známky autismu, tělesné postižení, smyslové postižení aj., což velmi výrazně napomáhá vnímat později žáky, lidi s handicapem kolem nás.

Výsledky našeho pozorování a zkoumání nám napomáhají k snadnější práci s dětmi a na základě těchto výsledků můžeme snadněji s dětmi pracovat a připravit k povinné školní docházce, což je také jedním z úkolů výchovy a vzdělávání ve školské instituci jako je mateřská škola.

SUMMARY

Preschool period is one of the most important parts during the life stages of each human. Therefore the way of influencing of the child in this age is very important. Many factors participate on creation of child personality, which consecutively model the child to the form, that once will influence the others. But the question is, how?

In this thesis I dealt with the effects (positive or negative) that affect the preschool child. This work is not directly a "research". I have been working as a teacher in the kindergarten, I have had the opportunity to monitor the evolution and development of preschool children (age group 3-4 years) during one year and to register their progress in three stages.

The base of my monitoring was FEP PE (Framework Education Programme for Preschool Education). All researched children had the same conditions in kindergarten but with respect to the individuality of the children and their needs. It was interesting to see how effective the educational effect of kindergarten is. Some individuals made a great and some of them only little progress in development during the attendance at the kindergarten . The names of the monitoring children were purposely changed.

In this context we mustn't forget the most fundamental influences on the child and it's the family. Here I follow the efficiency of connection of the kindergarten and family. Negotiation and cooperation with parents were sometimes very interesting. It was always important for parents to hear positive information about their child . If it was negative, the message to the parents had to be careful. Communication with parents was without problems in most cases and it was clear, that the parents had the tendency for mutual cooperation. ,c showed smooth and efforts to maximize cooperation. But sometimes the results of cooperation didn't meet the expectations.

There were also two children with specific disorders in the researched group. For these children it was important that they were gradually integrating into the group of other children, which vice versa were learning to live with them and taking them as

matter of course. It is important for each individual, whether has or has not not any problem to be able to be in the group, to identify himself and integrate into it.

Kindergarten is therefore an excellent educational, training and socializing agent. Based on my observation research and extensive experience from my teacher work in the kindergarten I recommend attending of a preschool education in the kindergarten of all the children, which contributes significantly to their development in social habits, their perception development, their development of learning skills and their ability of living and cooperation with the others. In our case I can also appreciate that within an integration in our kindergarten we educate the children with disabilities as autism, physical, sensory disabilities etc., which later really helps to perceive the pupils, people with any disability around us.

The results of our observation and research help us to easier work with the children and that's why based on these results we can easily prepare them for the compulsory school attendance, which is also one of the tasks of education and training in a such educational institution as the kindergarten is.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BACUS, A. Vaše dítě ve věku od 3 – 6 let. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-861-7.
- BRIERLEY, J. 7 prvních let rozhoduje. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-109-6.
- BRUCEOVÁ, T. Předškolní výchova. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-068-5.
- COLOROSOVÁ, B. Krizové situace v rodině. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.
- ČAČKA, O. Psychologie dítěte. Brno: Sursum, 1997. ISBN 80-85799-03-0.
- DE SINGLY, F. Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- DELAROCHE, P. Rodiče, nebojte se říkat ne. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-441-9.
- ELLIOTTOVÁ, M. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-419-2.
- FARKOVÁ, M. Vybrané kapitoly z psychologie. Praha: UJAK, 2008. ISBN 978-80-86723-64-8.
- HORKÁ, H., SYSLOVÁ, Z. Studie k předškolní pedagogice. Brno: MU, 2011. ISBN 978-80-210-5467-7.
- JUNGWIRTHOVÁ, I. Pohodoví rodiče – pohodové děti. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-536-3.
- KOPŘIVA, P. a kol. Respektovat a být respektován. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6.
- KOVÁLIKOVÁ, V. Sociální psychologie. SPN, 1979. Čj. 17 179/77-27.
- KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

- KUTÁLKOVÁ, D. Jak připravit dítě do 1. třídy. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1040-4.
- LANGMEIER, J., KREJČÍKOVÁ, D. Vývojová psychologie. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- MAGEE, T. Šťastné dítě. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-590-3.
- MATĚJČEK, Z. Výbor z díla. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X.
- MERTIN, V. Ze zkušenosti dětského psychologa. Praha: Scientia, 2004. ISBN 80-7183-316-9.
- MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. Psychologie pro učitelky mateřské školy. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.
- MUNDEN, A., ARCELUS, J. Poruchy pozornosti a hyperaktivita. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-625-X.
- NOVOTNÁ, L. a kol. Vývojová psychologie. Plzeň: ZČU, 2004. ISBN 80-7043-281-0.
- PELIKÁN, J. Hledání těžiště výchovy. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1265-2.
- PIPEKOVÁ, J. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-198-0.
- ŠTEFANOVIČ, J. Psychologie. Praha: SPN, 1976. Čj. 31 041/76-210.
- ŠVANCARA, J. a kol. Diagnostika psychického vývoje. Praha: Avicenum, 1980. ISBN 08-084-80.
- TRAIN, A. Nejčastější poruchy chování dětí. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.

TRPIŠOVSKÁ, D., VACÍNOVÁ, M. Ontogenetická psychologie. UL: UJEP, 2006. ISBN 80-7044-792-3.

VÁGNEROVÁ, M., KLÉGROVÁ, J. Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1538-7.

ČASOPIS: (Krejčová Lenka 2010) jedná se o – Krejčová Lenka, čas. Informatorium č. 9 – listopad 2010 – čl. Učitelka musí o své práci i o dětech přemýšlet, s. 11, vydává Praha – Portál.

WEBOVÉ ZDROJE

Význam a poslání mateřské školy [online]. 2006 [cit. 2012-02-03]. Dostupné z WWW: <www.ozveny.slatinany.cz>. Konkrétně na <<http://ozveny.slatinany.cz/cl1801736989.htm>>.

SMAHEL, Rudolf. *Předškolní věk dítěte* [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.katolik.cz>>. Konkrétně na <<http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=307>>.

HOSKOVCOVÁ, Simona. *Psychická odolnost předškolního dítěte* [online]. 2006 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z WWW: <www.books.google.cz>. Konkrétně na <http://books.google.cz/books?id=R9_4bi59ynIC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.

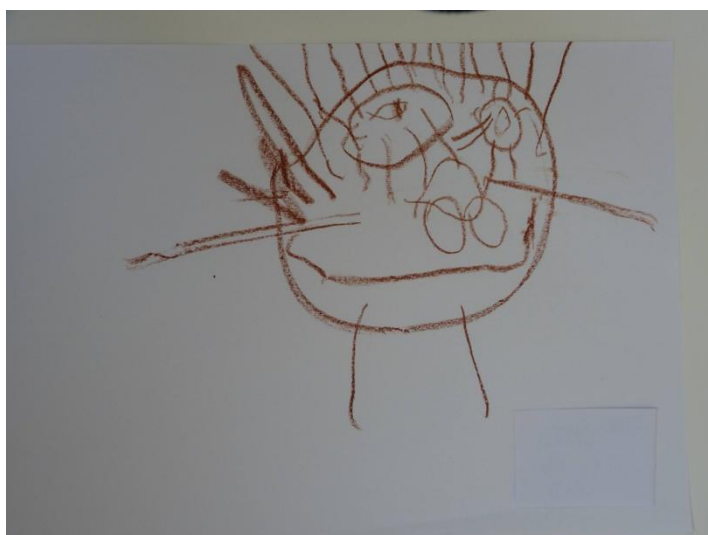
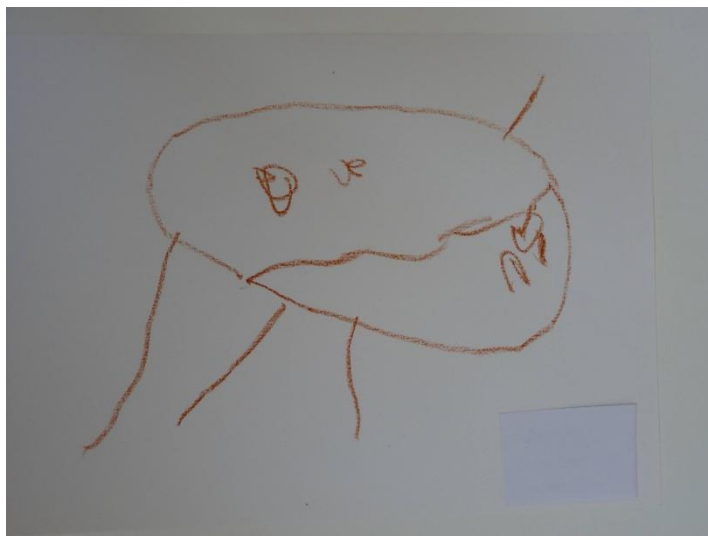
SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Janička.....	I
Příloha B – Honzíček.....	II
Příloha C – Pavlík.....	III
Příloha D – Alenka.....	IV
Příloha E – Barborka.....	V
Příloha F – Ivánek.....	VI
Příloha G – Jaroušek.....	VII
Příloha H – Martínek V.....	VIII
Příloha CH – Petruška V.....	IX
Příloha I – Radeček.....	X

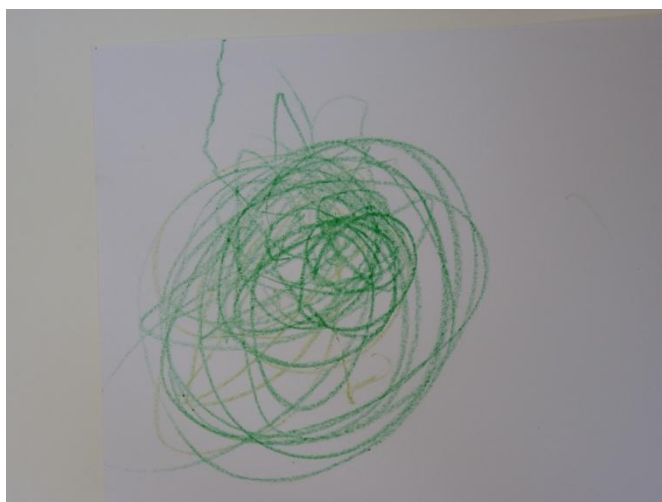
Příloha A – Janička

Příloha B – Honzíček

Příloha C – Pavlík

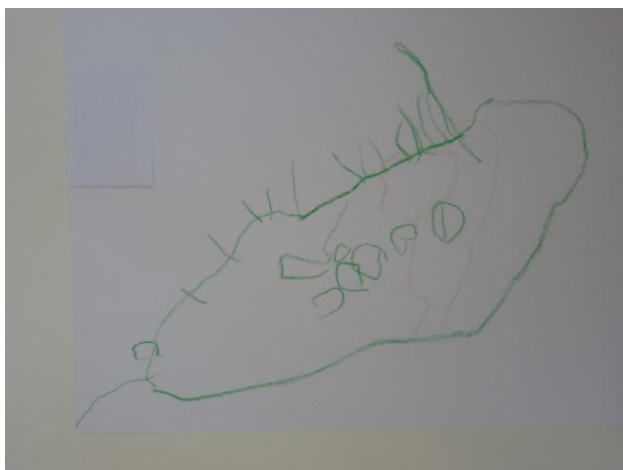
Příloha D – Alenka

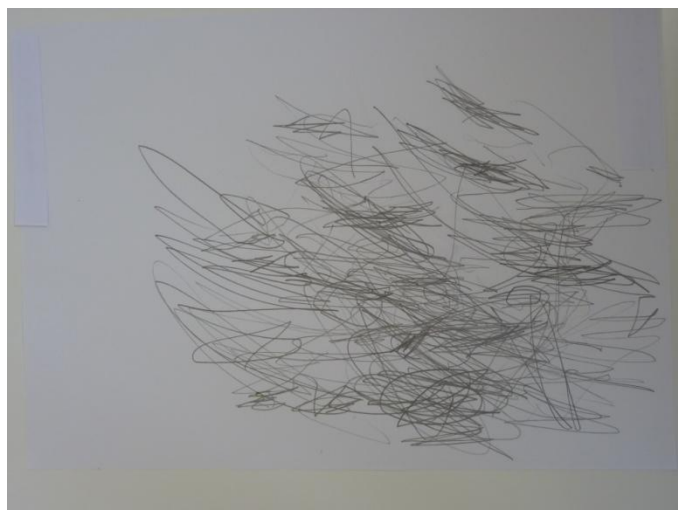
Příloha E – Barborka

Příloha F – Ivánek

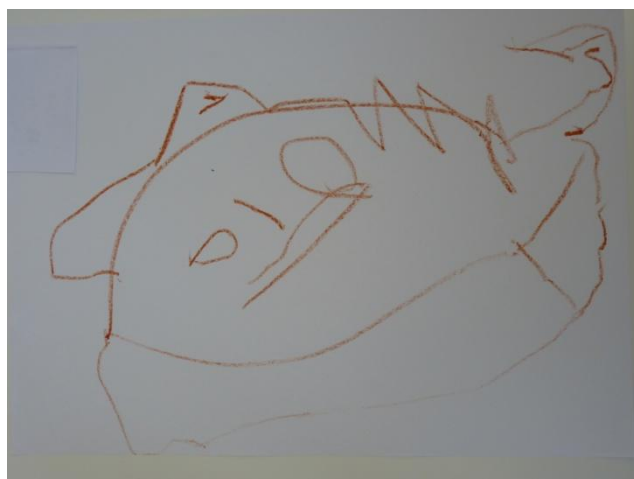

Příloha G – Jaroušek

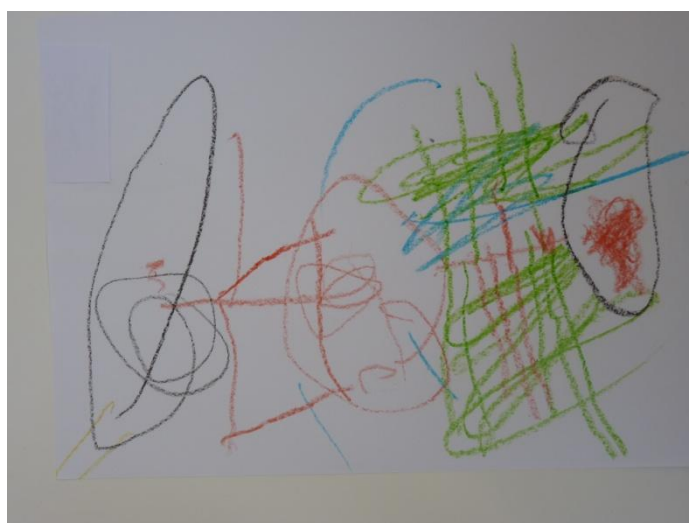
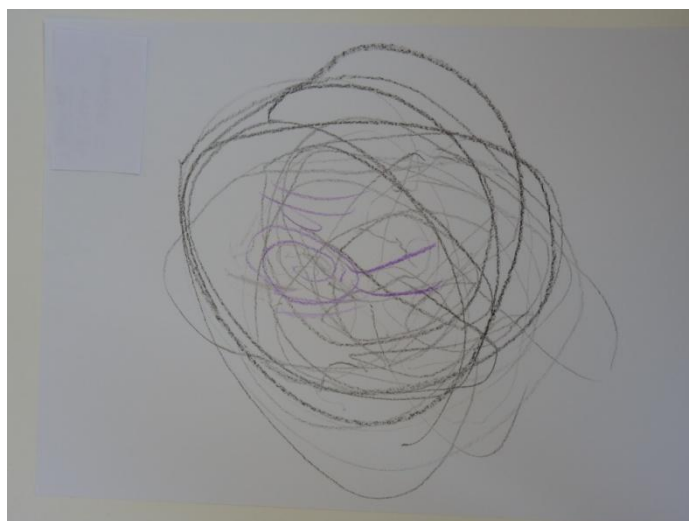
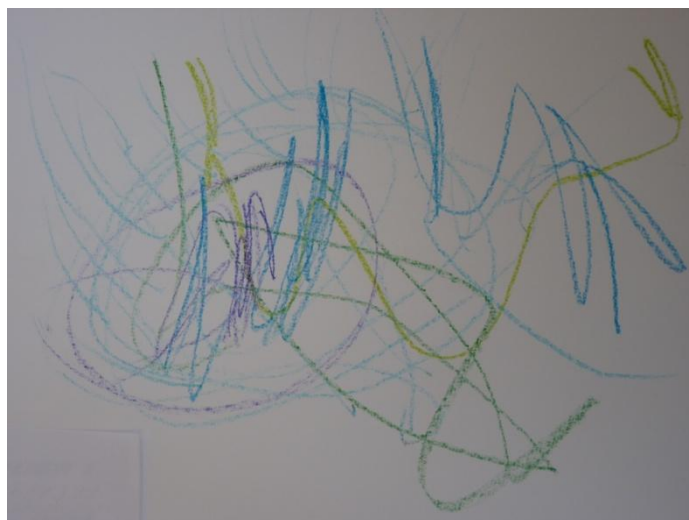
Příloha H – Martínek V.

Příloha CH – Petruška V.

Příloha I – Radeček

Bibliografické údaje

Jméno autora: Bc. Helena Forštová

Obor: Speciální pedagogika – oborová

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Pozitivní a negativní faktory ovlivňující rozvoj osobnosti dítěte
v předškolním věku

Rok: 2012

Počet stran: 81

Celkový počet stran příloh: 10

Počet titulů české literatury a pramenů: 30

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: Mgr. Jitka Králová